

Pakolaisten nimeäminen uutisoinnissa

Camilla Jääskeläinen
Tampereen yliopisto
Viestintätieteiden tiedekunta
Suomen kielen maisteriopinnot
Pro gradu -tutkielma
Marraskuu 2017

Tampereen yliopisto
Viestintätieteiden tiedekunta
Suomen kielen maisteriopinnot

JÄÄSKELÄINEN, CAMILLA: Pakolaisten nimeäminen uutisoinnissa

Pro gradu -tutkielma, 60 sivua + liite 4 sivua

Marraskuu 2017

TIIVISTELMÄ:

Tässä työssä tutkin pakolaisten nimeämistä uutisoinnissa. Tutkimuskysymykset ovat: 1) Millaisilla sanoilla pakolaisiin viitataan? 2) Onko pääkaupunkiseudun ja Lapin alueen pakolaisuutisoinnissa eroa? 3) Onko pakolaisuutisointi muuttunut elokuun 2015 ja tammikuun 2016 välillä? Tutkimuksen alkuhypoteesi oli, että pakolaisten nimeämisen laadussa olisi alueellista eroa, koska pakolaisten eniten käyttämät rajanylityspaikat sijaitsevat Lapissa, ja eroa ajankoh-
tien välillä, koska uutenavuonna 2016 suurten joukkojen ulkomaalaisia miehiä uutisoitiin ahdistelleen useita kantaväestöön kuuluvia naisia. Illan ja yön tapahtumista tehtiinkin yli 500 rikosilmoitusta, joista noin 40 koski seksuaalista häirintää.

Aineistona on kaikki pakolaisia käsittelevät uutiset Helsingin Sanomista ja Lapin Kansasta elokuun 2015 viimeiseltä ja tammikuun 2016 ensimmäiseltä kokonaiselta viikolta. Uutisista on poimittu pakolaisiin viittaavia lekseemejä yhteensä 146 kappaletta. Lekseemien esiintymiä on 1 087.

Tutkimuksen toteutus perustuu korpusmetodeihin. Poimittu aineisto siirrettiin tietokantaohjelmaan sen yksityiskohtaista analyysia varten. Lekseemit jaettiin niiden yhteisten merkityspiirteiden perusteella kahteentoista kategoriaan, jotka ovat *Virallinen termi*, *Deiktiset ja indefiniittiset*, *Ihmisyys*, *Aktiivinen toimija*, *Sukupuoli*, *Henkilönnimi*, *Kansallisuus*, *Ikä*, *Uhri*, *Sukulaisuus*, *Vertainen* ja *Muut*. Lekseemejä ja niiden esiintymisympäristöjä tutkittiin sekä kvantitatiivisin että kvalitatiivisin kriteerein, jotta nähtiin, miten, milloin ja missä niitä käytettiin.

Tutkimuksen perusteella pääkaupunkiseudun uutisointi on hieman empaattisempaa kuin Lapin uutisointi. Pohjoisessa näytetään omaksutun aihetta koskien neutraalimpi kirjoitustyyli. Kesän 2015 ja talven 2016 uutisoinnin vertailut osoittavat kielenkäytön painopisteen säilyneen neutraalin virallisena. Tästä voi päätellä, että lehtien pyrkimys on radikaaleistakin tapahtumista riippumatta säilyttää asiallisuutensa ja tekstityypille ominaisen neutraali tyylinsä.

Avainsanat: nimeäminen, pragmasemantiikka, diskurssintutkimus, sanomalehtiteksti

Sisällysluettelo

1	Johdanto	4
1.1	Tutkimuksen taustaa.....	4
1.2	Tutkimuskysymykset	6
1.3	Aineisto	7
1.4	Tutkielman rakenne.....	9
2	Teoreettiset lähtökohdat	10
2.1	Merkitys ja sen tutkimus	10
2.2	Empatia uutisteksteissä	14
2.3	Kieli kontekstissaan.....	15
3	Analyysi	17
3.1	Viranomaisten antamia määritelmiä.....	17
3.2	Millaisilla sanoilla pakolaisiin viitataan?.....	18
3.2.1	Virallinen termi	20
3.2.2	Deiktiset ja indefiniittiset	21
3.2.3	Ihmisyys	24
3.2.4	Aktiivinen toimija	26
3.2.5	Sukupuoli	28
3.2.6	Henkilönnimi.....	31
3.2.7	Kansallisuus	33
3.2.8	Ikä.....	35
3.2.9	Uhri.....	37
3.2.10	Sukulaisuus.....	39
3.2.11	Vertainen	41
3.2.12	Muut	43

3.2.13	Jaottelu yksilö- ja joukkosanoihin.....	45
3.3	Onko uutisoinnissa alueellista eroa?	47
3.4	Onko uutisointi muuttunut elokuun 2015 ja tammikuun 2016 välillä?.....	49
4	Lopuksi.....	53
Lähdeluettelo.....		57
Aineistolähteet.....		57
Painettu lähdekirjallisuus		57
Verkkolähteet		59
Liite		61
Aineiston kaikki lekseemit		61

1 Johdanto

1.1 Tutkimuksen taustaa

Pro gradu -työssäni tutkin, miten pakolaisia nimetään uutisoinnissa. Vertailen tilannetta kahdessa suuressa, suomalaisessa päivälehdessä, Helsingin Sanomissa ja Lapin Kansassa, elokuussa 2015 ja tammikuussa 2016.

Maahanmuutto ja turvapaikanhakijat ovat olleet kesästä 2015 lähtien paljon otsikoissa Suomessa Euroopan pakolaiskriisin vuoksi. Suomeen turvapaikanhakijoita on tullut kriisialueilta, esimerkiksi Syyriasta ja Afganistanista. Turvapaikanhakijoiden määrän äkillisen ja rankan nousun vuoksi aihe herätti erilaisissa medioissa paljon keskustelua niin käytännön toimien ja tiedotuksen kuin arvojen ja asenteidenkin näkökulmasta. Yleisessä keskustelussa mielipiteitä on esitetty laidasta laitaan, aina perheiden auttamisesta rajojen sulkemiseen.

Euroopan pakolaiskriisi alkoi vuonna 2015. Tuolloin Eurooppaan ja Suomeen alkoi tulla entistä enemmän pakolaisia. Syyrian sisällissota ja väkivaltaisuuudet Afganistanissa ja Irakissa olivat suurimpia yksittäisiä syitä pakolaisuuden äkilliselle lisääntymiselle. Muita syitä olivat esimerkiksi Pohjois-Afrikan köyhyys (*Migrant crisis: Migration to Europe explained in seven charts*. BBC:n verkkouutinen) ja ilmastonmuutoksesta johtuva kuivuminen (*Pakolaisaalto on vasta alkusoittoa tulevasta*. Ylen verkkouutinen). Vuonna 2015 turvapaikkaa EU:sta haki ennätysellinen määrä ihmisiä: lähes 1 260 000 henkeä. Edellisenä vuonna hakijoita oli n. 560 000. (*Asylum in the EU member states. Record number of over 1.2 million first time asylum seekers registered in 2015. Syrians, Afghans and Iraqis: top citizenships*. Eurostatin verkkouutinen.) Vuodessa turvapaikanhakijoiden määrä siis yli kaksinkertaistui. Ennätysvuoden turvapaikanhakijoista suurin osa tuli Eurooppaan meriteitse. Heistä 17 % oli naisia, neljännes lapsia ja yli puolet miehiä. Miesten suuri määrä turvapaikanhakijoissa herättikin paljon hermostunutta keskustelua kesällä ja syksyllä 2015.

Suomeen suuri osa turvapaikanhakijoista tuli Ruotsin kautta ylittäen rajan Torniossa tai Venäjän kautta ylittäen rajan Sallassa. Pieni osa saapui maahan Travemündestä, Tukholmasta ja Tallinnasta saapuvilla lautoilla. (*Euroopan halki ei tule nyt juurikaan turvapaikanhakijoita Suomeen*. Ylen verkkouutinen.) Suurin osa pakolaisista siis saapui ensiksi Pohjois-, ei Etelä-Suomeen. Tämä motivoi minua tutkimuksessani vertailemaan kahta lehteä, joista toisen ensisijainen kohdeyleisö asuu Pohjois- ja toisen Etelä-Suomessa.

Meren ylittämiseen kelpaamattomien alusten ja lauttojen käyttäminen Eurooppaan pääsemiseksi ei ole vaaratonta. Kohtalokas merimatka vaati tuhansien pakolaisten hengen pelkästään vuoden 2015 aikana. (*Over 1 million arrivals in Europe by sea: UNHCR*. Business Standardin verkkouutinen.) Viimeistään huhtikuussa 2015 Eurooppa havahtui meriteitse Eurooppaan pakenemisen vaarallisuuteen, kun tunnetun historian eniten kerralla pakolaisia kuljettanut alus upposi 800 ihmistä mukanaan (*The sea route to Europe: The Mediterranean passage in the age of refugees*. UNHCR:n raportti). Suuren mediahuomion ja laajan myötätunnon kohteeksi päätyivät myös pienen kurdipojan ruumis, joka huuhtoutui rantaan Turkissa sekä Itävallasta löydetty, ihmissalakuljettajien hylkäämä kuorma-auto, josta löytyi sisältä 71:n autoon tukehtuneen pakolaisen ruumiit (*Vuosi, jona pakolaiskriisi yllätti Euroopan*. Ylen verkkouutinen).

Kölnin uudenvuodenaaton tapahtumat keräsivät paljon julkisuutta. Illan tapahtumista tehtiin yli 500 rikosilmoitusta, joista noin 40 prosenttia koski seksuaalista häirintää (*Kölnin uudenvuoden tapahtumista jo yli 500 rikosilmoitusta*. MTV:n verkkouutinen). Kölnin juhliessa vuoden vaihtumista 2016:teen kokoontui kaupungin rautatieaseman läheisyyteen arviolta noin tuhat, silminnäkijöiden arvioiden perusteella Pohjois-Afrikasta ja Lähi-idästä kotoisin olevaa, nuorta miestä. Miesten kerrotaan piirittäneen, ryöstäneen ja seksuaalisesti ahdistelleen paikalla olleita naisia. (*Saksan poliisi: Ulkomaalaistaustaiset ryhmät ahdistelivat naisia uudenvuodenyönä*. Ylen verkkouutinen.) Tapaus muutti poliittista keskustelua Saksassa ja muualla Euroopassa. Ennen kohuttua uuttavuotta poliittinen keskustelu keskittyi lähinnä pakolaisten vastaanottamisen käytännön järjestelyihin.

Tammikuussa 2016 Saksan liittokansleri Angela Merkel joutui välittömästi ryöpytykseen sallivan maahanmuuttopolitiikkansa vuoksi. Vireille laitettiin lakimuutos, joka salli turvapaikanhakijan karkotuksen Saksasta, jos tämä on syyllistynyt rikokseen, josta tuomitaan lyhyeenkin vankeusrangaistukseen. Uusi laki koski myös ehdollisia vankeusrangaistuksia. (*Ensimmäinen oikeudenkäynti Kölnin uudenvuoden ahdisteluista – syytettynä algerialaismies*. Ylen verkkouutinen.) Jos jokin yksittäinen tapahtuma vaikutti näin merkittävästi poliittiseen keskusteluun, voisi kuvitella, että vaikutus olisi nähtävissä myös tavallisten talleajien ja median ylläpitämässä keskustelussa. Tutkimuksessani paneudun tähän uutisoinnin eroon, jonka oletan elokuun 2015 ja tammikuun 2016 välillä tapahtuneen.

Vastaavanlaisia aiheita on tutkittu pro gradu -tutkielmissa aiemminkin. Kulmala (2004) on tutkinut työssään naisen nimeämistä Kotiliedessä. Hän tarkastelee lehden ideologian ja aikakau-

den yhteiskunnallisen tilanteen ja sen muutoksen vaikutusta naisen nimeämiseen. Tutkimusasetelma on siis hyvin samanlainen kuin omassa työssäni. Verhon (2006) pro gradu -tutkielma taas on semanttinen analyysi sanomalehtiteksteissä esiintyvistä yleisurheilijaan viittaavista ilmauksista. Tarkastelun kohteena ovat erityisesti yleisurheilijaan viittaavat henkilönimitykset ja niihin liittyvät määritekonstruktiot sekä yleisurheilijan luonnehtimisessa käytetyt retoriset keinot. Vadénin (2000) tutkielmassa aineistona on ollut Suomen Luonto -lehti. Tutkimuksessa paneudutaan siihen, kuinka lehdessä kuvataan luontoa. Erityisesti tarkastelun kohteena ovat lehdessä käytetyt kielikuvat ja deskriptiiviset ilmaukset. Tutkimuksen kohde eroaa siis omastani siinä, ettei Vadén ole tutkinut erityisesti lekseemejä, joilla luontoon viitataan, vaan sanoja, joilla sitä kuvaillaan. Tutkimus on kuitenkin semanttista, ja siinä kategorisoidaan aineistoa. Mustonen ja Helminen (2003) tarkastelevat tieteidenvälisessä tutkielmassaan yhteiskunnassa vallitsevan ideologian heijastumista Aamulehden hiihtoutusten kieleen. Tämä lingvististä ja sosiologista näkökulmaa yhdistävä tutkimus on hyvä osoitus siitä, että pragmasemanttisessa tarkastelussa kieli ja sosiaalinen ympäristö punoutuvat yhteen.

Ajankohtaisuutensa lisäksi aihe on itselleni mielenkiintoinen opintotaustani vuoksi. Olen opiskellut suomen kielen opettamista toisena kielenä, ja on mielenkiintoista nähdä, miten Suomessa asuviin ulkomaalaisiin nykyään suhtaudutaan ja millaisessa asemassa he ovat yhteiskunnassa. Kandidaatin tutkielmani tein puolueellisuudesta Iltalehden otsikoinnissa. Tuolloin koin sanomalehtitekstien tutkimisen mielenkiintoisena, joten hain pro gradu -tutkielmaani aihetta, jonka tutkimuksessa voisin käyttää aineistona sanomalehtitekstejä.

1.2 Tutkimuskysymykset

Työn tarkoituksena on selvittää vuoden 2015 elokuun sekä vuoden 2016 tammikuun maahanmuutto- ja pakolaisuutisoinnin erilaisia sävyjä Helsingin Sanomissa ja Lapin Kansassa, ja kuinka pakolaiset on näissä uutisissa nimetty. Aineistoa tutkiessani kiinnitän huomiota muun muassa siihen, esiintyykö uutisoinnissa esimerkiksi konnotaatiovaihtelua vai pyrkiikö se poikkeuksetta neutraaliuteen. Tutkin aineistosta, millaisilla sanoilla pakolaisiin on viitattu ja liittyvätkö erilaiset viittaustavat erilaisiin konteksteihin. Samalla huomaan, onko pakolaiset esitetty aktiivisina toimijoina vai passiivisina olosuhteiden mukaan kulkijoina ja yksilöinä vai massana.

Tutkimuskysymykseni ovat:

1) Millaisilla sanoilla pakolaisiin viitataan?

2) Onko pääkaupunkiseudun ja Lapin alueen pakolaisuutisoinnissa eroa?

3) Onko pakolaisuutisointi muuttunut elokuun 2015 ja tammikuun 2016 välillä?

Odotan tuloksissa näkyvän jonkinlaista eroa kahden eri sanomalehden uutisoinnin, asenteiden ja sanavalintojen välillä. Loppukesän ja uudenvuodenaaton jälkeisen uutisoinnin välillä odotan näkyvän jonkinlaista muutosta uutisoinnin ja sanavalintojen neutraaliudessa.

Uutisoinnin neutraaliuden tason muuttuminen voisi herätellä lukijoita ja kirjoittajia huomioimaan, kuinka pienillä asioilla merkityksiä, asenteita ja vivahteita voi välittää. Aina kirjoittaja ei tietoisesti pyri välittämään omaa asennettaan tekstillä, mutta saattaa tulla huomaamattaan tämän silti tehneeksi.

1.3 Aineisto

Tutkimuksessa vertailen kahta sanomalehteä, Helsingin Sanomia ja Lapin Kansaa. Helsingin Sanomat valikoitui aineistolähteeksi sen laajan levikin vuoksi. Helsingin Sanomat on Suomessa tilattavista sanomalehdistä levikiltään suurin (*Media Audit Finlandin LT-levikkitilasto 2014*). Lapin Kansan valitsin vertailukohtaksi nähdäkseni, onko uutisoinnin laadussa alueellista eroa. Jo lehtien nimistäkin on pääteltävissä, että ne on pääosin suunnattu maan eri osien asukkaille. Myös sisällöissä on havaittavissa alueellista eroa; Helsingin Sanomissa käsitellään paljon pääkaupunkiseudun tapahtumia ja Lapin Kansassa taas vilahtelee vähän väliä juttuja Joulupukista turismin ylläpitäjänä. Alkuoletukseni on, että Lapin Kansan uutisointi maahanmuuttoryntäyksestä olisi kriittisävytteisempää kuin Helsingin Sanomien, koska iso osa pakolaisista saapui maahan juuri Lapin rajanylityspaikoilta. Lapissa pakolaiskriisin vaikutukset olivat siis huomattavasti näkyvämpiä kuin pääkaupunkiseudulla.

Kumpikin lehti jakautuu kahteen osaan: Helsingin Sanomat A- ja B-osaan ja Lapin Kansa A- ja O-osaan, ja nämä osat jakautuvat vielä erilaisiin tekstikategorioihin ja -alakategorioihin. Helsingin Sanomien A-osa jakautuu kategorioihin *Pääkirjoitus*, *Kotimaa*, *Kaupunki*, *Ulkomaat*, *Talous* ja *Urheilu*. Jotkut A-osan tekstit on myös merkitty tunnisteella *Uutiset*. B-osan kategoriat ovat *Kulttuuri*, *Tiede*, *Mielipide*, *Tänään*, *TV & radio* sekä *Sää*. Lapin Kansan A-osa jakautuu kategorioihin *Pääkirjoitus*, *Uutiset* ja *Urheilu*, O-osa kategorioihin *Lappi puhuu*, *Uutiset*, *Ulkomaat*, *Kulttuuri*, *Ajassa*, *Sarjakuvat* sekä *TV ja radio*.

Helsingin Sanomista uutiset kerättiin osioista *Uutiset*, *Kotimaa*, *Kaupunki* ja *Ulkomaat*. Lapin Kansasta aineistolähteinä käytetään osioita *Uutiset* ja *Ulkomaat*. Aineisto valittiin näistä osioista, koska osioiden tekstit täyttävät systemaattisesti ja parhaiten uutisen tekstilajin määritelmän ja oletettavasti sisältävät aihealueeltaan tutkimukselle relevanttia ainesta. Esimerkiksi lehtien *Pääkirjoitus*-osioita ei otettu aineistonkeruseen mukaan, koska niiden tekstit eivät täytä uutisen lajityypin kriteerejä vaan ovat nimensä mukaisesti pääkirjoituksia. Osa lehtien kategoriaista eivät taas aihealueiltaan sovi tutkimukseen. Esimerkiksi *Urheilu*-, *Talous*- ja *Sarjakuvat*-osioissa ei voi odottaa olevan uutisointia pakolaiskriisiin liittyen.

Perusuutisen tekstilajiin kuuluu, että se kertoo uuden asian perusfaktoineen. Asiat esitetään tärkeysjärjestyksessä, eikä tapahtumiin oteta kantaa. (*Utinen*. Jyväskylän yliopiston kielikeskuksen opetussivusto). Ideaalinen uutiskerronta on mahdollisimman objektiivista, eikä toimittaja esitä omia mielipiteitään. Nykyään juttutyypit ovat kuitenkin osin sekoittuneita ja genret päällekkäisiä, eikä olekaan aina mahdollista rajata lehtijuttua vain yhden lehtijuttutyypin alle. (Pietilä 2012: 596–597.)

Aineisto kerättiin kummastakin lehdestä elokuun 2015 viimeiseltä kokonaiselta viikolta (24.–30.8.2015) ja tammikuun 2016 ensimmäiseltä kokonaiselta viikolta (4.–10.1.2016). Analysoitaviksi uutisiksi valitsin otsikoinnin perusteella kaikki turvapaikanhakijoita tai pakolaisia käsittelevät uutiset näiltä viikoilta. Alun perin tarkoituksena oli ottaa tarkasteluun kahden viikon ajanjaksot kummaltakin kuukaudelta, mutta pian kävi ilmi, että aiheeseen liittyviä uutisia on julkaistu niin paljon, että lyhemmältäkin aikaväliltä saadaan kokoon runsas aineisto. Tällä muuttaman viikon otannallakin aineistoa kertyi runsaasti, yhteensä 1 087 tarkasteltavan esiintymän, eli virkkeineen 13 991 sanan, verran. Pakolaisiin on uutisissa viitattu usealla, 146:lla, eri termillä.

Kesällä 2015 pakolaiskeskustelu alkoi käydä kuumana, ja tahti jopa kiihtyi kesän loppua kohden. Elokuun viimeisellä viikolla pakolais- ja maahanmuuttouutisointia oli runsaasti. Vuoden 2016 ensimmäinen viikko valikoitui tarkastelun kohteeksi, koska Saksan Kölnissä koettiin uutenavuotena piikki rikostilastoissa, kun illan ja yön tapahtumista tehtiin yli 500 rikosilmoitusta, joista suurin osa kohdistui maahanmuuttajiin ja turvapaikanhakijoihin. Oletukseni on, että näin suuri ja näkyvä maahanmuuttajia ryhmänä negatiivisessa valossa esiin tuova tapahtuma voi helposti johtaa yleistyksiin ja maahanmuuttokriittisyyteen. Tällainen asennemuutos voisi hyvin näkyä myös uutisoinnissa.

Lapin Kansa on Alma Median lehtiä, kun taas Helsingin Sanomat kuuluu Sanoma-konserniin. Valitsin aineiston lehdet tietoisesti eri konserneista, jotta uutisissa ja niiden kirjoittajissa olisi mahdollisimman vähän päällekkäisyyksiä.

Uutisista syötin taulukko-ohjelmaan kaikki virkkeet, joissa leksikaalisella tasolla viitataan turvapaikanhakijoihin tai pakolaisiin. Turvapaikanhakijoihin tai pakolaisiin viittaavat lekseemit jaottelin eri kategorioihin niiden yhteisten merkityspiirteiden perusteella. Merkitykseltään läheiset nimitykset kuuluvat samaan semanttiseen kenttään. Kategorioita on kaksitoista, ja ne ovat *Virallinen termi*, *Deiktiset ja indefiniittiset*, *Ihmisyys*, *Aktiivinen toimija*, *Sukupuoli*, *Henkilönimi*, *Kansallisuus*, *Ikä*, *Uhri*, *Sukulaisuus*, *Vertainen* ja *Muut*.

Tutkielman esimerkit on numeroitu juoksevalla numerolla. Lisäksi esimerkeistä löytyvät tunnisteet *HS* tai *LK* ja *15* tai *16*. *HS* ja *LK* merkitsevät, mistä lehdestä esimerkki on. *HS* tarkoittaa Helsingin Sanomia ja *LK* Lapin Kansaa. *15* ja *16* merkitsevät esimerkin julkaisuaikaa. *15* tarkoittaa vuoden 2015 elokuuta, *16* vuoden 2016 tammikuuta. Pakolaiseen tai pakolaisiin viittaavat lekseemit on esimerkeistä alleviivattu.

1.4 Tutkielman rakenne

Seuraavassa luvussa 2 avaan työn teoreettisia lähtökohtia. Kerron semantiikantutkimuksen perusteista ja avaan tutkimussuuntauksen keskeisimpiä termejä. Kerron myös, kuinka uutisteksteissä osoitetaan empatiaa. Lopuksi esittelen diskurssintutkimusta.

Luku 3 on tulosluku. Siinä esittelen, millaisiin kategorioihin jaottelin uutisissa esiintyneet pakolaisiin viittaavat sanat ja analysoin, mistä sanavalinnat voivat johtua ja mitä niistä voi seurata. Esittelen myös, onko eri kategorioiden sanojen käytön välillä eroa ajallisesti tai alueellisesti.

Neljäs luku on tutkimukseni pohdintaluku. Luvussa kokoan yhteen tärkeimpiä havaintoja tutkimuksestani. Pohdin myös, mitä erilaisista sanavalinnoista uutisoinnissa voi seurata, ja miksi sekä kirjoittajan että lukijan olisi hyvä olla tietoinen tekstin sanavalinnoista. Esittelen myös mahdollisia jatkotutkimuksen aiheita.

Neljännän luvun jälkeen on lähdeluettelo, jossa luettelen työn aineisto- ja kirjallisuuslähteet. Tutkimuksen lopussa on vielä liitteenä kaikki aineiston lekseemit.

2 Teoreettiset lähtökohdat

2.1 Merkitys ja sen tutkimus

Sana *semantiikka* juontaa juurensa muinaiskreikan sanaan *sēma*, joka tarkoittaa *merkkiä*. Semantiikka tutkiikin merkkeihin liittyviä merkityksiä. Semantiikka on semiotiikan alalaji. Semiotiikka tutkii kaikkia merkkijärjestelmiä. (Kuiri 2012: 7.)

Termiä *semantiikka* lähellä on termi *pragmatiikka*. *Pragmatiikalla* voidaan tarkoittaa kaikkea kielenkäyttöä ja sen tutkimusta, mutta myös merkityksiä, jotka selittyvät kontekstissaan, ja niiden tutkimista. Pragmatiikan tutkimus keskittyy siis tilanteisen merkityksen tutkimiseen. (Kuiri 2012: 9 ja Larjavaara 2007: 57.) Larjavaara (2007: 27–28) korostaa, että semantiikkaa ja pragmatiikkaa ei voi erottaa toisistaan. Vaikka ajateltaisiinkin, että semantiikka tutkii koodimerkitystä ja pragmatiikka kuvaa kielen käytön merkitystä, on jokaisella koodimerkityksellä olemassa käyttötilanteensa. Koodi siis ikään kuin realisoituu lausumiksi, kun sitä käytetään.

Tässä tutkimuksessa joudun ottamaan huomioon sekä pakolaisiin viittaavien sanojen semanttisen että pragmaattisen puolen, koska kaikilla sanoilla on vakiintuneita merkityksiä, mutta merkitykset voivat vaihdella paljonkin tilanteen mukaan. Vaikka tutkinkin yksittäisiä sanoja, täytyy minun ottaa niiden käyttötilanne ja esiintymisympäristö huomioon, koska merkitykset voivat saada eri vivahteita erilaisissa käyttöympäristöissä. Lisäksi ainakin sanat *iPhone-mies* ja *elintasosurffari* ovat syntyneet tai ainakin vakiintuneet pakolaiskeskustelussa aineistoni uutisten kirjoittamisen aikaan. Kutsun siis lähestymistapaani Larjavaaran tapaan pragmasemanttiseksi.

Kangasniemen (1997: 9–10) mukaan sanojen merkityksiin keskittyvässä tutkimuksessa on perinteisesti erotettavissa kaksi eri perusnäkemystä. Merkityksen nimiteorian mukaan sana on nimi, jolla nimetään jokin todellisuuteen kuuluva olio tai oliojoukko. Sanan merkitys on siten tuo olio tai oliojoukko, johon sanalla voidaan viitata. Merkityksen käsitteen mukaan taas sanan merkitys on se käsite, mielikuva tai idea, jonka sana synnyttää käyttäjässään, tai jonka kielenkäyttäjä yhdistää siihen. Merkitystä pidemmälle tarkasteltaessa huomataan kuitenkin hyvin pian, että kumpikin teoria on monessa määrin ongelmallinen. Kangasniemi toteaaakin, ettei ole olemassa mitään yhtä merkityksen olemusta, vaan merkityksiä on hyvin monenlaisia.

Semanttisen tutkimuksen yksi osa-alue on denotatiivisten ja konnotatiivisten merkitysten tutkimus. Denotatiivisella merkityksellä tarkoitetaan sanan ilmeistä päämerkitystä ja konnotatiivi-

sella merkityksellä sanan sivumerkityksiä (Kuiiri 2012: 28 ja Kangasniemi 1997: 12–13). Konnotatiivinen merkitys on assosiatiivisen merkityksen eli liitännäismerkityksen alalaji (Kangasniemi 1997: 12–13). Esimerkiksi sanan lapsi denotatiivinen merkitys on *nuori ihminen*. Myös sanan *kakara* denotatiivinen merkitys on *nuori ihminen*, mutta konnotatiivinen merkitys sisältää lisäksi negatiivisen vivahteen. Sanojen päämerkitykset voivat siis olla samat, vaikka sivumerkitykset olisivat hyvinkin erilaiset. Denotatiivisten ja konnotatiivisten merkitysten tarkastelua hyödynnän omassa työssäni.

Muita assosiatiivisen merkityksen alalajeja ovat tyyllisävyt, affektiiviset merkitykset, heijastusmerkitykset ja kollokatiiviset merkitykset. Esimerkiksi aineiston sana *matkalainen* antaa ilmauksen merkitykselle erilaisia sävyjä kuin neutraalimpi *matkustaja*. *Matkalainen*-sanaa on totuttu näkemään enemmän kaunokirjallisuudessa ja lyriikassa kuin sanomalehti uutisissa. Siksi sen tyyllisävy nousee sanomalehtikontekstissa vahvasti esiin. Affektiiviset merkitykset tarkoittavat merkityksen tunnesävyjä. Ne heijastavat kielenkäyttäjän tuntemuksia ja asenteita. Esimerkiksi aineiston lekseemit *uhri* ja *elintasosurffari* antavat vahvan viestin siitä, miten kielenkäyttäjä suhtautuu viittaamaansa ihmiseen tai ihmisryhmään. Heijastusmerkitykset liittyvät sanoihin, joilla on jonkinlaista tabukäyttöä. Esimerkiksi sana *panna* tarkoittaa sekä laittamista tai asettamista että arkikielessä seksin harrastamista. Siksiä sanaa joissain tilanteissa vältetään, mutta joskus heijastusmerkityksiä käytetään myös hyväksi, esimerkiksi erilaisissa komiikan muodoissa. Kollokatiiviset eli myötämerkitykset liittyvät ilmauksiin, joita käytetään yleensä vain tietynlaisissa yhteyksissä. Esimerkiksi sana *kaunis* liitetään feminiinisyyteen, *komea* taas maskuliinisuuteen. (Kangasniemi 1997: 12–15.) Heijastus- ja kollokatiiviset merkitykset eivät liity tiiviisti omaan tutkimukseeni, mutta muita assosiatiivisen merkityksen alalajeja olen analyysissäni joutunut useaan otteeseen pohtimaan.

Konnotatiivisten ja denotatiivisten merkityksien suhteisiin liittyvät läheisesti synonyymit. Synonymialla tarkoitetaan, että kahdella sanalla on eri muoto, mutta sama merkitys (Kuiiri 2012: 30). Tuota merkitysainesta voidaan kutsua myös semeemiksi (Koski: 1983: 149). Täydellistä synonymiaa on todella harvassa, koska synonyymeilla on usein hieman erilaisia konnotatiivisia merkityksiä, vaikka denotatiivinen merkitys olisi sama. Esimerkiksi sanat *kaunis* ja *nätti* ovat toistensa synonyymeja. Vaikka niiden päämerkitys on sama, on niillä vivahde-ero. Ne ovat keskenään siis lähi- mutta eivät samanmerkityksisiä. (Larjavaara 2007: 181.) Myös synonymia on asia, joka minun täytyy ottaa huomioon aineistoa analysoidessani. Aineistossani keskenään synonyymiset sanat kuuluvat yleensä samaan kategoriaan. Esimerkiksi jo aiemmin mainitut sanat

matkustaja ja *matkalainen* ovat keskenään synonyymeja ja kuuluvat molemmat *Aktiivinen toimija* -kategoriaan, mutta tuovat mm. konnotaatioidensa ja kontekstiansa takia tekstiin aivan erilaiset sävyt (kts. luku 3.2.4).

Usein aineistossani törmätään tilanteeseen, jossa yhteen henkilöön viitataan uutisen sisällä usealla eri lekseemillä. Lekseemit eivät kuitenkaan välttämättä ole keskenään synonyymeja, jos niillä ei viitata samaan tarkoitteeseen myös ilman kyseistä kontekstia. Tällöin kyseessä ei ole synonymia vaan okkasionaalinen samuus.

Pakolaiset ja YK:n pakolaisjärjestön UNHCR:n edustajat kertovat myös, että älypuhelimet eivät ole heille elintason merkki, vaan hengissä säilymisen väline. esimerkki

1/HS15

Esimerkissä 1 samaan henkilöön viitataan perättäisissä virkkeissä lekseemeillä *pakolaiset* ja *he*. Lekseemit ovat keskenään okkasionaalisesti samoja, eli viittaavat samaan tarkoitteeseen, mutta eivät kuitenkaan synonyymeja, koska jossain muussa yhteydessä sanalla *he* voitaisiin viitata johonkin aivan eri ryhmään kuin pakolaisiin. Vastaavanlaisia tapauksia on aineistossa paljon.

Semantiikka käsittää sanojen merkityksien tutkimisen lisäksi lauseiden merkityksen tutkimisen (Larjavaara 2007: 26). Näitä kahta, toisiinsa vahvasti sidoksissa olevaa tutkimussuuntaa voidaan kutsua sana- ja lausesemantiikaksi.

Niin sana- kuin lausesemantiikassakin tunnustetaan termit intensio ja ekstensio. Intensiolla tarkoitetaan käsitteen merkityslaatua. Siis sitä, mitä yleisesti ymmärrämme käsitteeseen kuuluvaksi. Ekstensiolla taas tarkoitetaan käsitteen esiintymää tosimaailmassa, sitä, mihin käsitteellä viittaamme. (Larjavaara 2007: 26.) Tämä antaa mielenkiintoista ajateltavaa oman aineistoni kannalta. Kun uutisoinnissa on tehty valinta käyttää ihmisestä tai ihmisryhmästä tiettyä sanaa, on ihminen tai ryhmä suljettu tuohon luokkaan. Sanavalinnat ohjaavat lukijan ajattelua johonkin suuntaan.

Kuten Kuiri (2012: 51) sanoo:

Lauseen merkitys syntyy viime kädessä tilanteessa ja kaikki merkityksen osat vaikuttavat yhdessä, siten, että niitä on vaikea, jopa mahdoton viipaloida erilleen. Lausesemanttisissa analyyseissa on kuitenkin pakko erottaa kokonaisuudesta merkityksen osatekijöitä ja tarkastella niitä toisistaan irrallaan. Jokainen näkökulma valaisee jotain lauseen mahdollista semanttista osaa.

Kun siis semantiikan avulla analysoidaan kokonaisia lauseita, on lauseen osat välillä irrotettava asiayhteydestään ja analysoitava pienemmissä paloissa.

Kun aiemmin esitelty denotatiivinen merkitys viittaa sanan perusmerkitykseen, propositiolla taas tarkoitetaan lauseen asiasisältöä. Propositio voidaan jakaa referenssiin ja predikaatioon. Referenssillä tarkoitetaan sitä ulkomaailman asiaa, johon lauseessa viitataan. Esimerkiksi esimerkissä 2 *nuorimies* on referentti, jolla viitataan ulkomaailman tarkoitteeseen. Predikaatioon taas sisältyy lauseen ydin, eli se asia, joka referenssistä ilmaistaan, sekä tempus eli ajallinen kytkös. (Kuiiri 2012: 51–52.)

Pariikymppinen nuorimies näyttää iloisena kännykkäänsä, jossa on avoinna kaksi ruutua. esimerkki 2/HS15

Esimerkkilauseen 2 ydin siis on, että *nuorimies näyttää kännykkäänsä, jossa on avoinna kaksi ruutua*. Ajallista kytköstä edustaa predikaatin preesens.

Proposition kannalta on siis yhdentekevää, mikä on lauseen sanatason merkitys. Jos esimerkin 2 sana *nuorimies* korvattaisiin sanalla *pakolainen*, pysyisi lauseen propositio samana. Propositiolla ei kuitenkaan tarkoiteta tosimaailmassa vallitsevaa asiaintilaa, vaan ainoastaan siitä muodostettua kognitiivista edustumaa. Se ei siis ota kantaa siihen, onko esitetty lause totuudellinen. Tällä näkökulmalla propositiota voidaan nimittää intensioksi ja tosimaailmassa vallitsevaa asiaintilaa, johon intensiolla viitataan ekstentioksi. (Kuiiri 2012: 52–55.)

Työni kannalta lausesemantiikan näkökulmasta mielenkiintoinen termi on vielä presuppositio. Sillä tarkoitetaan lauseen edellyttämystä. Siis sitä, mitä lause edellyttää ollakseen tosi.

Saksa ei enää palauta syyrialaisia turvapaikanhakijoita EU-maihin esimerkki 3/HS15

Esimerkin 3 yksi presuppositio on, että Saksaan on tullut syyrialaisia turvapaikanhakijoita. Vaikka lause muutettaisiin positiiviseen muotoon *Saksa palauttaa syyrialaiset turvapaikanhakijat EU-maihin*, pysyisi presuppositio samana. Toinen presuppositio on, että aiemmin Saksa on palauttanut syyrialaisia turvapaikanhakijoita EU-maihin. Tämä on pääteltävissä sanasta *enää*. Erilaisia presuppositioita tiedostamalla ja hahmottamalla on tekstiä mahdollista lukea niin sanotusti rivien välistä.

Jakaessani aineistoni lekseemejä eri kategorioihin hyödynsin ajatusta semanttisista kentistä eli merkityskentistä. Kaikki kategorioiden sanat eivät ole toisilleen synonyymisiä, mutta niissä kaikissa on jotain samaa. Ne kuuluvat paradigmaattisesti läheisesti yhteen. Semanttinen kenttä muodostuukin sanoista, jotka ovat keskenään semanttisesti määriteltävissä ja paradigmaattisissa suhteissa. Yksinkertaisimpia esimerkkejä semanttisen kentän muodostavista sanoista ovat värit. On helppo olla sitä mieltä, että *punainen*, *keltainen* ja *vihreä* ovat läheistä sukua toisilleen.

Sanat *taivas*, *varvas* ja *herne* taas ovat semanttisesti kaukana toisistaan, eivätkä luonnollisesti muodosta yhteistä, semanttista kenttää. (Karlsson 1998: 218–219.)

Kategorioita jakaessani huomasin, etteivät kaikki kategoriat muodostu samalla merkitystasolla. Esimerkiksi *Ikä*-kategorian lekseemit muodostivat semanttisen kentän lähinnä perusmerkityksien kuten *nuori* ja *vanha* perusteella, kun taas *Uhri*-kategorian muodostamisessa piti ottaa huomioon myös sanojen pienemmät merkitysainekset, esimerkiksi affektiiviset merkitykset.

2.2 Empatia uutisteksteissä

Uutistekstissä pitäisi pyrkiä neutraaliuteen, mutta absoluuttista neutraaliutta on käytännössä mahdoton saavuttaa. Tekstin kirjoittaja on ihminen, jonka tunteet ja ajatukset helposti vaikuttavat siihen, millainen valmiista tekstistä muodostuu. Tekstistä välittyy helposti kirjoittajan ottama näkökulma aiheeseen. Vaikka kirjoittaja olisi kuinka tarkkana tekstin neutraaliuden kanssa, osoittaa jo aiheen valinta ja tekstin julkaiseminen tietynlaisen näkökulman ja arvotuksen: asia on niin tärkeä, että siitä kirjoitetaan ja uutisoidaan.

Vaikka yleinen oletus on, että uutistekstit ovat pääsääntöisesti neutraaleja, otetaan niissäkin usein puolia, ilmaistaan mielipiteitä ja osoitetaan empatiaa. Miksi neutraaliuden sääntöä vastaan sitten niin usein rikotaan? Kalliokoski (1996: 44) toteaa, että empatian ilmaisu palvelee kirjoittajan ideologiaa. Valinnat siis saattavat olla tietoisia, mutta vaikeivat olisikaan, paljastavat ne jotain kirjoittajan arvomaailmasta.

Eisenbergin (2000: 671) määritelmän mukaan empatia on affektiivinen reaktio, jonka kokija ymmärtää toisen yksilön tunnetilan ja reagoi siihen itse samantapaisesti. Empatiasta usein käytetty suomenkielinen termi *myötäeläminen* on tässä suhteessa hyvin kuvaava. Herlin ja Visapää (2011: 12) tuovat esille, että empaattisen kokemuksen syntyminen vaatii monimutkaista kognitiivista prosessointia. Ihmisen täytyy voida ottaa toisen näkökulma ja ymmärtää tämän ajatukset ja tunteet kokeakseen empatiaa. Niinpä teksteissä lukijan empaattisen kokemuksen syntymistä voidaan edesauttaa vahvistamalla tämän ymmärtämystä kuvailtavan henkilön tilanteesta.

Kalliokosken (1996: 42) mukaan leksikaalisesti spesifeillä ilmauksilla osoitetaan empaattista suhtautumista. Kielellisiä keinoja empatian osoittamiseen on kuitenkin muitakin. Tällaisia keinoja ovat mm. persoonapronominin vaihtelu (ks. Kalliokoski 1991 ja Laitinen 1995), possessiivisuffiksin käyttö (ks. Kalliokoski 1991) ja dramaattinen preesens (Häkkinen: 30). Näiden keinojen käyttöä näkyy myös paljon omassa aineistossani.

Dramaattisella presensillä nimensä mukaisesti dramatisoidaan tekstin sisältöä nykyhetkessä tapahtuvaksi (Pallaskallio 2003: 33–34). Lukijalle tarjotaan mahdollisuus samastua katsojan rooliin, jossa hän kokee tapahtumat ikään kuin ne tapahtuisivat juuri samassa hetkessä (esimerkit 4–5).

"My mama!" hän huudahtaa innoissaan. esimerkki 4/HS15

"Toivon lapselleni parempaa elämää kuin olen itse kokenut", Zainab Mahmood huokaisee ja siirtyy imettämään Randia. esimerkki 5/HS15

2.3 Kieli kontekstissaan

Yksi diskurssintutkimuksen perustavia ajatuksia on, että kieltä ei voi erottaa sosiaalisesta maailmasta. Lingvisti on diskurssia analysoidessaan osittain yhteiskuntatieteilijän saappaissa; hänen täytyy samalla pystyä myös tulkitsemaan yhteisöä ja kulttuuria. (Pälli 2003: 19.) Koska kieli toimii sosiaalisesti ja sosiaalisissa olosuhteissa, on kielentutkijan siis pystyttävä tutkimuksessaan yhdistelemään sosiaalista ja kielitieteellistä ulottuvuutta. Tutkimukseni sivuaakin jossain määrin myös yhteiskuntatieteistä tuttua representaatiotutkimusta, jossa on pohdittu runsaasti erilaisten ihmisryhmien kuvaamisen tapoja. Representaatiotutkimuksen perustavia ajatuksia on, että se, miten esitämme ihmisryhmiä, vaikuttavat tapoihimme suhtautua niihin. (Paasonen 2010: 45–47.)

Diskurssille on useita käyttöjä ja määrittelyjä. Joidenkin mukaan diskurssi on kontekstisidonnaista kielenkäyttöä (Brown & Yule 1983), yksinkertaisesti siis kieltä käytettynä (Jaworski & Coupland 2006: 3). Jotkut taas määrittelevät sen lauserajat ylittävänä kielenkäyttönä (Solin 2001: 31).

Kategorioiden muodostaminen ja asioiden lajitteleminen luokkiin on ihmiselle jokapäiväistä ja luontaista toimintaa (Taylor 2009: 2). Kategorisaatioissa ja sen tutkimisessa olennaista ei ole se, mihin ryhmään joku tai jokin katsotaan kuuluvaksi. Sen sijaan relevanttia on, että tuon rajauksen tekee kielen käyttäjä. Me kielen käyttäjinä voimme muodostaa kategorioita ja meidät voidaan kielellisesti asettaa johonkin kategoriaan. (Pälli 2003: 13.)

Aina kategorioiden luominen ja rajaaminen ei ole helppoa. Jokin asia voi kuulua yhtäaikaaisesti moneen kategoriaan tai ei selkeästi yhteenkään. Toimittaja joutuu kirjoittaessaan luomaan linjauksia siitä, millä perusteella luokittelee ympäröivää maailmaa. Joskus luokittelua pohditaan tietoisesti, mutta usein se on tiedostamatonta. Toimittaja on työssään vastuullisessa asemassa,

koska ideaali on, että uutiset ovat totuudenmukaisia. Luokittelun pitäisikin siis olla hyvin tiedostettua, ettei tekstiä ymmärretä väärin eikä siitä tule arvolatautunutta.

Ainestoa käsitellessäni törmäsin silloin tällöin me ja muut -ilmiöön. Ilmiössä on kyse sosiaalipsykologiasta tutuista käsitteistä *sisäryhmä* ja *ulkoryhmä* (Pälli 2003: 95). *Sisäryhmällä* tarkoitetaan ryhmää, johon puhuja itse laskee itsensä kuuluvaksi, *ulkoryhmällä* taas ryhmää, johon puhuja ei kuulu. Me ja muut -ilmiötä, ja kategorisaatiota yleensäkin, tarkastellessamme palaamme jossain määrin sanasemantiikan alalle, koska asioita luokitellessamme joudumme jatkuvasti pohtimaan niille antamiemme nimitysten merkityksiä.

Me ja muut -ilmiötä tutkiessamme emme kuitenkaan voi tukeutua pelkästään sanojen merkityksiin, vaan kuten diskurssintutkimuksessa muutenkin, täytyy meidän ottaa konteksti huomioon. Esimerkiksi ihmisryhmän kutsuminen *syyrialaisiksi* ei ole välttämättä ulkoryhmäksi nimeämistä, vaikkei kirjoittaja itse olisikaan syyrialainen. *Syyrialaisista* voidaan puhua ulkoryhmänä silloin, jos yksilön ja ryhmän suhde on tekstissä sisä- ja ulkoryhmäksi merkityksellistynyt.

3 Analyysi

3.1 Viranomaisten antamia määritelmiä

Ulkomaalaisiin henkilöihin voidaan viitata uutisteksteissä monella tavalla. Virallisetkin, paljon käytetyt termit ovat osin päällekkäisiä. Tämä voi aiheuttaa hämmennystä ja sekaannuksia, joten avaan tässä niistä yleisimpiä.

Pakolainen on UNHCR:n mukaan henkilö, joka on joutunut jättämään kotimaansa (*Refugees 2001–2017*. UNHCR:n verkkosivusto). Hänellä on perusteltu syy pelätä tulevansa vainotuksi kotimaassaan alkuperän, uskonnon, tiettyyn yhteiskunnalliseen ryhmään kuulumisen, kansallisuuden tai poliittisen mielipiteen vuoksi. Henkilö saa virallisen pakolaisstatuksen, jos jokin valtio antaa hänelle turvapaikan tai jos yhdistyneiden kansakuntien pakolaisjärjestö UNHCR katsoo hänen olevan pakolainen. (*Maahanmuuttoviraston sanasto*.) Pakolaista ei voi palauttaa maahan, jossa heidän elämänsä tai vapautensa vaarantuu (*Refugees 2001–2017*. UNHCR:n verkkosivusto).

Pakolaisuutta voi siis määrittää virallisen statuksen tai olosuhteiden mukaan. Tässä tutkielmassa käytän pääsääntöisesti olosuhteiden mukaista määritelmää, jonka mukaan henkilö on pakolainen jo kotimaasta paetessaan, ei vasta virallisen pakolaisstatuksen saatuaan. Tutkielmasani käyttämäni *pakolais*-termiin siis sisältyvät myös turvapaikanhakijat, mutta eivät kaikki maahanmuuttajat.

Turvapaikanhakija on henkilö, joka hakee oleskeluoikeutta ja suojelua vieraasta valtiosta. Jos turvapaikka myönnetään, saa henkilö pakolaisstatuksen. (*Maahanmuuttoviraston sanasto*.)

Siirtolaiset pyrkivät myös maasta toiseen, mutta heillä motiivina voi olla esimerkiksi työ, opiskelu tai perheen yhdistäminen. Siirtolaiset ovat oman kotimaansa suojeluksessa myös ulkomailla ollessaan, kun pakolaiset ovat tuon suojelun menettäneet. (Nurmi: 2004.)

Maahanmuuttaja on esitellyistä termeistä yksinkertaisin ja kattaa suurimman joukon ihmisiä. Maahanmuuttaja on yksinkertaisesti henkilö, joka muuttaa maahan (*Maahanmuuttoviraston sanasto*). Tässä tutkimuksessa viitataan maahanmuuttajilla niin pakolaisiin, turvapaikanhakijoihin, siirtolaisiin kuin heihin, jotka ovat Suomessa jo pitempään asuneet, mutta eivät ole kuitenkaan sieltä lähtöisin.

Mediassa yllä olevia termejä ei ole käytetty aina aivan systemaattisesti, vaan pakolaisiin on saatettu viitata esimerkiksi sanalla *turvapaikanhakija*, vaikkeivät he vielä olisi turvapaikkaa mistään ehtineet hakea, tai siitä ei olisi varmaa tietoa. Sekaannus kyseessä olevien sanojen ympärillä ei ole vain tämän ajan ilmiö. 1990-luvun pakolaiskriisin aikoihin, kun Suomeen tuli paljon turvapaikanhakijoita muun muassa Somalian sisällissotaa pako, painittiin uutisoinnissa saman ongelman kanssa. Oli myös tavallista, että turvapaikanhakijoita käsiteltiin yhtenäisenä joukkona, vaikka esimerkiksi vuoden 1991 alkupuoliskolla heitä tuli Suomeen 35 eri maasta. (Luostarinen 1992: 1.)

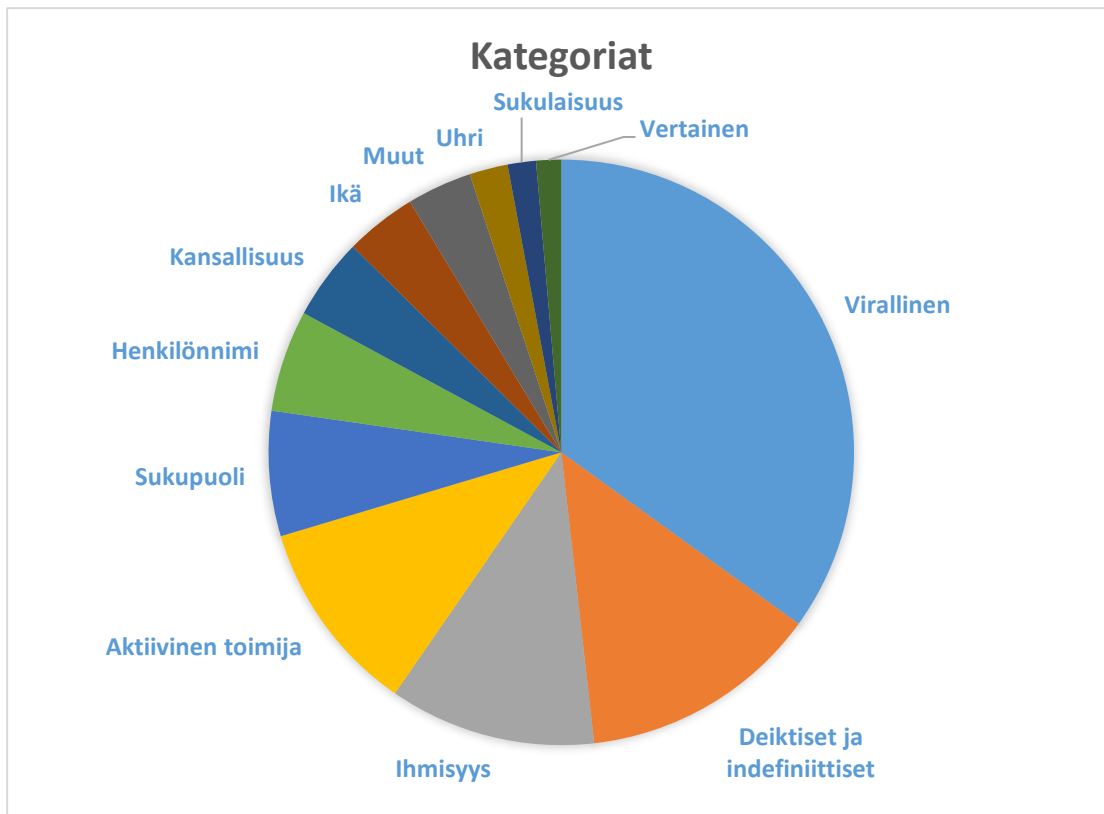
Median tekemien sanavalintavirheiden taustalla voi olla puhdas vahinko tai huolimattomuus, mutta joskus valinta voi olla aivan tietoinenkin. Ehkä esimerkiksi samaa reittiä maasta toiseen matkatessaan käyttävään ihmisryhmään halutaan viitata yksinkertaisesti samalla sanalla, koska suuren ryhmän erittelemine pienemmiksi ryhmiksi tekstissä voi olla vaikeaa ja haitata tekstin luettavuutta.

3.2 Millaisilla sanoilla pakolaisiin viitataan?

Aivan ensimmäinen asia, jota tutkimuksessa lähdettiin selvittämään, oli, millaisilla sanoilla pakolaisiin viitataan. Ovatko sanat neutraaleja, vai onko niissä erilaisia konnotaatioita? Onko sanoja paljon erilaisia? Puhutaanko pakolaisista yksilöinä vai ryhmänä? Ovatko he aktiivisia toimijoita vai passiivisia toiminnan kohteita tai olosuhteiden mukaan ajalehtiä?

Tutkimuksen aineistoista kerättiin taulukko-ohjelmaan kaikki pakolaisiin tai turvapaikanhakijoihin viittaavat lekseemit attribuutteineen. Lekseemit jaoteltiin yhteisten merkityspiirteidensä perusteella kategorioihin *Virallinen termi*, *Deiktiset ja indefiniittiset*, *Ihmisyys*, *Aktiivinen toimija*, *Sukupuoli*, *Henkilönnimi*, *Kansallisuus*, *Ikä*, *Uhri*, *Vertainen*, *Sukulaisuus* ja *Muut*. Taulukko-ohjelmaan merkittiin myös, esiintyykö lekseemi otsikossa, ingressissä, leipätekstissä, kuvatekstissä vai jossain muussa, viittaako se yksilöön vai joukkoon ja esiintyykö lekseemi sitaattissa tai referaatissa.

Kuten diagrammista 1 nähdään, selvästi suurin kategoria on *Virallinen*. *Deiktiset ja indefiniittiset*, *Ihmisyys* ja *Aktiivinen toimija* edustavat seuraavaa kokoluokkaa. Muita kategorioita voisi luonnehtia pieniksi niiden esiintymien edustaen vain neljänneestä koko aineistosta.

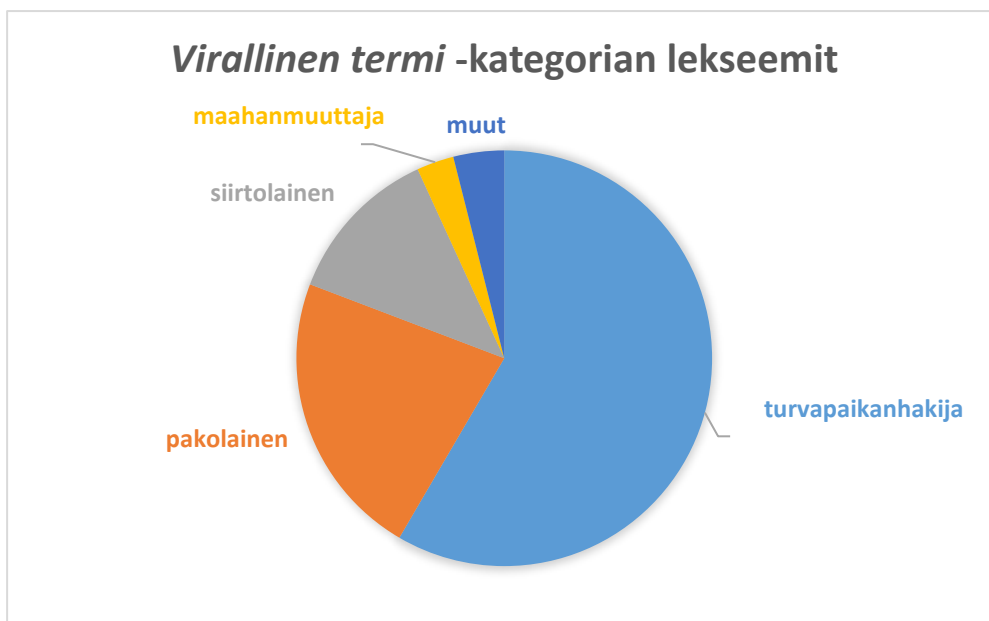
Diagrammi 1: Kategoriat. Yhteensä 1 087 esiintymää.

Sanojen jakamisessa kategorioihin suurimpia harkinnan paikkoja aiheuttivat yhdyssanat; jos yhdyssanan määriteosa kuuluu eri kategoriaan kuin perusosa, kumpaan kategoriaan yhdyssana luokitellaan? Tällaisissa yhdyssanoissa perusosa kuuluu yleensä *Sukupuoli*-kategoriaan: *irakilaismies*, *nuorimies*, *maahanmuuttajamies*. Ensimmäisessä esimerkissä sanan määriteosa kuului *Kansallisuus*-, toisessa *Ikä*- ja viimeisessä *Virallinen termi* -kategoriaan. Nämä sanat päädyin ryhmittelemään perusosan mukaan. Myös muihin kategorioihin päätyi yhdyssanoja, joiden määrite- ja perusosa kuulusivat yksinään eri kategorioihin. Esimerkiksi *Ikä*-kategoriassa on lekseemi *pakolaislapsi*, jonka määriteosa kuuluu kategoriaan *Virallinen termi* ja perusosa taas *Ikä*-kategoriaan. Sääntöön poikkeuksen tein *teinipoika*-lekseemin kohdalla. *Poika* on jo yksinään vaikea kategorisoitava, koska sillä tarkoitetaan miespuolista lasta. Se siis viittaa sekä sukupuoleen että ikään. Päädyin ryhmittelemään lekseemin *poika* *Sukupuoli*-kategoriaan. *Teinipojan* kohdalla määriteosa kuitenkin kuuluu selvästi *Ikä*-kategoriaan. Määriteosa on siis kokonaan *Ikä*-kategorian sisällä ja perusosakin puoliksi, joten luokittelin yhdyssanan kokonaisuutena siihen kuuluvaksi. Yhdyssanat, joiden perusosa on joukkoa kuvaava sana, luokittelin määriteosan mukaan, koska joukkosanoille ei ole omaa kategoriaa. Esimerkiksi sana *ihmistulva* kuuluu *Ihmisyys*-kategoriaan, *miesjoukko* *Sukupuoli*-kategoriaan ja *hakijatulva* *Aktiivinen toimija* -kategoriaan.

Kansalaisuussanat ja henkilönnimet olen aineiston taulukoinnissa merkinnyt kapiteelein kirjoitetuilla yleistermeillä KANSALAINEN (yhdyssanoissa KANSALAIS-) ja NIMI. Tämä sen vuoksi, että aineiston analyysin kannalta ei ole merkityksellistä, mihin kansallisuuksiin tai minkä nimisiin ihmisiin aineistossa viitataan.

3.2.1 Virallinen termi

Kategoriaan *virallinen termi* on luokiteltu ilmaukset, jotka ovat sävyltään virallisia ja voisivat esiintyä virallisissa yhteyksissä, esimerkiksi Kelan asiakirjoissa. Tähän kategoriaan kuuluu kirjas enemmistö (35,0 %, 380 kpl), yli kolmannes, aineiston lekseemien esiintymistä. Kuten diagrammista 2 nähdään, taajimpaan aineistossa esiintyivät lekseemit *turvapaikanhakija* (54 % kategoriasta, 222 kpl), *pakolainen* (22,4 % kategoriasta, 85 kpl) ja *siirtolainen* (12,4 % kategoriasta, 47 kpl). Huomattavasti vähemmän esiintyi neljänneksi eniten esiintynyttä ilmausta *maahanmuuttaja* (2,9 % kategoriasta, 11 kpl). Muut kategorian kymmenestä lekseemistä *evakkoa* lukuun ottamatta ovat yhdyssanoja, joiden yhtenä osana on joku neljästä frekventeimmästä lekseemistä. Nämä kymmenen lekseemiä muodostavat selvän vähemmistön aineistossa; kutakin esiintyy vain 1–3 kertaa.

Diagrammi 2: Virallinen termi -kategorian lekseemit. Yhteensä 380 esiintymää.

Saksaan arvellaan saapuvan tänä vuonna 800 000 turvapaikanhakijaa. esimerkki 6/HS15

Suomesta turvapaikkaa hakeneet pakolaiset ovat saapuneet Suomeen Travemündesta. esimerkki 7/HS16

Viralliset termit eivät ole ainoastaan koko aineiston laajuudelta yleisimpiä pakolaisista käytettyjä lekseemejä, vaan ne ovat yleisimmin käytettyjä lekseemejä kaikissa uutistekstien osissa. Ei voi siis sanoa, että virallisia termejä käytettäisiin erityisen paljon esimerkiksi uutisten otsikoissa.

Virallisten termien laaja käyttö on hyvin ymmärrettävää ja jopa perusteltua. Viralliset termit ovat poliittisesti korrekteja, ja niille on olemassa virallisten tahojen antamat tarkat määritelmät. Tarkoista määritelmistä voi tosin olla myös haittaa, kun halutaan viitata laajaan ihmisjoukkoon, jonka kaikki jäsenet eivät mahdu saman määritelmän alle. Tuolloin osaan viittauksen kohteista viitataan väärällä sanalla tekstin sujuvoittamiseksi.

Kuorma-auto, josta oli löytynyt yli 70 siirtolaisen ruumiit, näkyi taustalla, kun poliisit ja ruumisautojen kuljettajat keskustelivat Nickelsdorfin kylässä Itävallassa perjantaina. [esimerkki 8/HS15](#)

Esimerkissä 8 pakolaisiin viitataan lekseemillä *siirtolainen*, vaikka todellisuudessa ihmissalakuljettajien kuorma-autoon ahtautuneista ihmisistä tuskin kukaan oli muuttamassa turvallisen kotimaansa ulkopuolelle työpaikan tai perheen perässä.

Pakolaisia ja siirtolaisia virtasi keskiviikkona lakkaamattomana virtana Kreikan puolelta Makedoniaan. [esimerkki 9/HS15](#)

Boothin mukaan kysymys rajoista liittyy elimellisesti siihen, miten Eurooppa hallinnoi turvapaikanhakija- ja maahanmuuttajavirtoja. [esimerkki 10/HS15](#)

Esimerkissä 9 ja 10 virheelliset viittaukset on pyritty välttämään käyttämällä viittauksen kohteista kahta erimerkityksistä virallista termiä.

3.2.2 Deiktiset ja indefiniittiset

Larjavaara (2007: 181–200) on jakanut kielen merkkejä seitsemääntoista semanttiseen lajiin niiden merkityksen ja lähimerkityksisyyden mukaan. *Deiktiset* ja *indefiniittiset merkit* kuuluvat näihin lajeihin.

Deiktiset merkit ilmaisevat määräisyyttä ja tunnettuutta suhteessa kontekstiin. Esimerkiksi sanat *tässä* ja *nyt* ovat deiktisiä merkkejä ja vahvasti kontekstisidonnaisia. Jos kerron lukevani nyt kirjaa, niin luen sitä puhuntahetkellä. Jos taas kerron ystäväni sanoneen eilen ”*Luen nyt kirjaa*”, luki hän kirjaa eilen, silloin kun kertoi siitä, ei päivää myöhemmin, kun itse kerron siitä. *Tässä* ja *nyt* eivät kuitenkaan luonnollisesti liity aineistossani tarkasteltuihin lekseemeihin, koska niillä ei voi viitata henkilöön tai ihmisjoukkoon. Suurin osa tähän kategoriaan kuuluvista aineistoni lekseemeistä ovat persoonapronomineja kuten *hän* ja *he*.

Kaksi samaan kategoriaan niputtamistani lekseemeistä eivät kuitenkaan ole deiktisiä vaan indefiniittisiä. Indefiniittiset merkit viittaavat ryhmään, joka ei ole tarkkarajainen. Indefiniittisiä merkkejä ovat esimerkiksi *moni* ja *joku*, jotka löytyvät omastanikin aineistosta. Olisin voinut sijoittaa lekseemit *moni* ja *joku* myös *Muut*-kategoriaan, mutta ne itse asiassa sopivat hyvin samaan kategoriaan deiktisten merkkien kanssa, koska ne ovat kaikki pronomineja.

Kategoria on aineiston toiseksi suurin 13,2 prosentin (144 kpl) osuudella. Ei ole yllättävää, että luokan frekventimmät ilmaukset ovat kolmannen persoonan persoonapronominin *he* (49,3 % kategoriasta, 71 kpl) ja *hän* (35,4 % kategoriasta, 51 kpl). Diagrammi 3 osoittaa, kuinka hallitsevassa asemassa nämä kaksi lekseemiä ovat kategoriassaan. Muita lekseemejä ryhmässä on kaksitoista, joista kukin esiintyy 1–4 kertaa.

Diagrammi 3: Deiktiset ja indefiniittiset -kategorian lekseemit. Yhteensä 144 esiintymää.

Hän on ollut 40 päivää Saksassa odottamassa Irakin passia päästäkseen kohti pohjoista. esimerkki 11/HS16

Sotaa on paennut arviolta 10 miljoonaa ihmistä, suurin osa heistä Syyrian naapurimaihin. esimerkki 12/HS15

Minulla on opiskelijavisiitti Venäjälle, olen toisen vuosikurssin opiskelija. esimerkki 13/LK16

Kolmannen persoonan persoonapronominien käyttöön voi olla monenlaisia motiiveja. Yksi näistä motiiveista on toiston välttäminen kuten esimerkissä 14.

Siirtolainen on hyvä yleistermi Eurooppaan saapuvalle. Turvapaikkaa haettuaan hänestä voi tulla pakolainen. esimerkki 14/LK15

Samana sanaa ei siis haluta toistaa montaa kertaa, varsinkaan perättäisissä lauseissa. Kyse on siis jälleen tekstin sujuvuudesta. Voisi siis ajatella, ettei deiktisten ilmausten ja persoonapronomien käyttö ole mitenkään merkityksellistä. Tutkimuksen aineistossa kuitenkin todella usein yksikön kolmannen persoonan persoonapronominia *hän* käytetään korvaamaan erisnimeä.

On hyvä kiinnittää huomiota siihen, mitä tapahtuu assosiaatioillemme, jos esimerkin 14 sanan *hän* korvaa jollain muulla sanalla. Lauseeseen sopisi esimerkiksi neutraalilta vaikuttava termi *henkilö*: ”*Siirtolainen on hyvä yleistermi Eurooppaan saapuvalla. Turvapaikkaa haettuaan henkilöstä voi tulla pakolainen.*” Lauseen sävy muuttuu yllättävän paljon. Vaikka persoonapronomit sellaisenaan vaikuttavat neutraalilta, värittömältä perussanastolta, aiheuttaa sen korvaaminen toisella neutraalilla sanalla lauseen muuttumisen kylmän asialliseksi. Sanan *hän* käyttö alkaakin tuntua monissa yhteyksissä yksilöyttä korostavalta.

Yksi keskiviikkona rajan ylittäneistä oli 28-vuotias syyrialaisnainen Yara Hussein. Hän oli monien muiden matkalaisten tavoin kuullut Unkarin ja Serbian rajalle nousevasta neljän metrin korkuisesta aidasta, jonka on määrä valmistua elokuun loppuun mennessä. esimerkki 15/HS15

Kuten muussakin toistoa välttävässä *hän*-pronominin käytössä, myös tässä tapauksessa viittauskohteelle luotu merkitys toistetaan toistamatta kuitenkaan aiempaa merkitsijää. Kolmannen persoonan pronomini ei siis välttämättä anna viittauksen kohteelle lisämerkityksiä, vaan ikään kuin kertaa jo aiemmin annetun merkityksen. Jos esimerkissä 15 sana *hän* korvattaisiin esimerkiksi sanalla *nainen*, etäännyttäisi se lukijaa Husseinista ja tämän tarinasta. Hän olisi yksi monista naisista. Persoonapronominin käytöllä taas saadaan lukijan huomio pysymään lähes yhtä lähellä Husseinin henkilöyttä ja yksilöyttä kuin se on saatu esittelemällä tämä nimeltä.

Sudanilainen nuorimies on ainut, joka suostuu kertomaan tilanteestaan muiden vaietessa. Hän sanoo odottaneensa rajalla neljä päivää, kylmässä autossa. esimerkki 16/LK16

Ehkä *hän*-sanan käyttö tuo meidät ajatuksissamme lähemmäs viittauksen kohdetta sen vuoksi, millaisissa yhteyksissä olemme tottuneet sitä käyttämään ja kuulemaan (kts. esimerkki 16). Kerronnassa, esimerkiksi romaanissa, voisin ensin esitellä sudanilaismiehen ja sitten kertoa *miehen* odottaneen kylmässä autossa neljä päivää. Toki voin myös kertoa *hänen* odottaneen autossa kertomuksen juonen muuttumatta. Jos tuo sudanilaismies kuitenkin seisoo vierelläni ja esittelen hänet jollekin, todennäköisemmin viittäisin häneen *hänenä*, en *miehenä* tai esimerkiksi *kyseisenä turvapaikanhakijana*. Voisiko persoonapronominilla viittaaminen huomaamattamme lähentää ajatustamme viittauksen kohteesta?

Erityisen lähelle uutisoinnin kohdetta päästään haastattelun avulla. Tällöin ei pelkästään eläydytä uutisoinnin kohteen tilanteeseen, vaan annetaan hänen kertoa tapahtumista ja omasta näkökulmastaan omin sanoin. Tällöin luonnollisesti persoonapronominiksi valikoituu yksikön tai monikon ensimmäinen persoona kuten esimerkeissä 17–19:

[?]Miten minulle voi käydä näin? esimerkki 17/HS16

[?]Minulle sanottiin, että Makedoniassa on ongelmia, mutta Serbiassa ei.[?] esimerkki 18/HS15

[?]Meille ei ole tilaa Bagdadissa.[?] esimerkki 19/HS15

3.2.3 Ihmisyys

Kategoriaan *Ihmisyys* kuuluvat lekseemit, jotka painottavat merkityn ihmisyyttä tai yksilöyttä. Tähän kategoriaan kuuluu 11,4 % (124 kpl) aineistosta. Kuten diagrammista 4 näemme, frekventeimmät näistä lekseemeistä ovat *ihminen* (82,3 % kategoriasta, 102 kpl) sekä *henkilö* (10,5 % kategoriasta, 13 kpl). Muista kategorian kuudesta lekseemistä neljä ovat yhdyssanoja, joiden osana *ihminen* on.

Diagrammi 4: Ihmisyys-kategorian lekseemit. Yhteensä 124 esiintymää.

Tänne on tullut ihmisiä eri kulttuureista. esimerkki 20/LK16

Hänet tuomittiin ulkomaalaistaustaisen henkilön pahoinpitelystä ja toisen vahingoittamiseen soveltuvia esineitä tai aineita koskevien säännösten rikkomisesta. esimerkki 21/LK16

Ihmisyssanat korostavat monissa aineiston käyttöyhteyksissä nimenomaan viittauksen kohteen ihmisyyttä. Näissä virkkeissä lähes poikkeuksetta ihmisyyssanan voisi korvata virallisella termillä, mutta sävy muuttuisi välittömästi.

Saksan liittokansleri Angela Merkel ja Ranskan presidentti Francois Hollande vaativat maanantaina yhtenäisiä toimia EU-alueelle saapuvien ihmisten auttamiseksi.

esimerkki 22/HS15

Esimerkissä 22 voitaisiin hyvin sanoa poliitikkojen vaativan yhtenäisiä toimia EU-alueelle saapuvien *pakolaisten* auttamiseksi. Asiasisältö virkkeessä ei muuttuisi, koska juuri pakolaisiin uutisessa viitataan, ei esimerkiksi turisteihin. Kutsumalla näitä henkilöitä *ihmisiksi* luemme heidät kuitenkin samaan joukkoon kanssamme. Kuvailut henkilöt ovat kyllä pakolaisia, mutta kutsumalla heitä sillä nimityksellä teemme eron heidän ja meidän välille. He ovat pakolaisia, me emme. Uutisen kontekstissa ymmärrämme virkkeessä viitatut henkilöt kuitenkin pakolaisiksi, vaikka emme sanatasolla tätä eroa tekisikään. Käyttämällä sanaa *ihminen* luemme heidät samaan joukkoon, johon itse lukijoina kuulumme, koska itsekkin olemme ihmisiä. Sanavalinta tuo tekstiin empaattisen sävyn, mikä näkyy erityisen hyvin esimerkissä 23:

Kyse on ihmisistä ja yksilöistä, jotka ovat joutuneet tekemään todella vaikeita valintoja. esimerkki 23/LK15

Kategorian toiseksi yleisin lekseemi *henkilö* tuo tekstiin asiallisemman ja neutraalimman sävyn kuin vastineensa *ihminen*:

Poliisi poisti paikalta kymmeniä henkilöitä. esimerkki 24/LK16

Olisi sekä epäoikeudenmukaista että epäjohtonmukaista, että rangaistaisiin sellaisen henkilön tuomisesta maahan, jolla on oikeus saada turvapaikka. esimerkki 25/HS16

Usein *henkilö*-lekseemiä onkin käytetty sellaisissa yhteyksissä, joissa esitellään pakolaisiin liittyviä faktoja kuten esimerkeissä 26–28:

Viime vuoden aikana Lapin rajavartioston rajanylityspaikkojen eli Sallan ja Raja-Joosepin kautta turvapaikkaa haki yhteensä 694 henkilöä, joiden joukossa oli 28:n eri kansalaisuuden edustajaa. esimerkki 26/LK16

Pakolainen on henkilö, joka on paennut kotimaastaan ihmisoikeusrikkomuksia, sotaa tai levottomuuksia. esimerkki 27/LK15

Kun henkilö anoo turvapaikkaa, käännytystä ja tutkinnasta luovutaan. esimerkki 28/LK16

Kategorian yhdyssanat taas eivät aluksi kuulosta lainkaan mairittelevilta: *ihmismäärä*, *ihmisvirta*, *ihmistulva* ja *ihmisvyöry*. On kuitenkin huomattava, että tämä piirre ei suinkaan johdu

yhdyssanojen *ihmis*-määriteosasta vaan perusosasta, joka kuvaa ihmisiä suurena joukkona tai liikkuvana massana (kts. esimerkki 29). Näiden yhdyssanojen negatiiviset konnotaatiot eivät siis suoranaisesti liity niiden sijoittumiseen *Ihmisyys*-kategoriaan.

Entistä useammat pakolaiset ja siirtolaiset kulkevat Kreikasta Makedoniaan samaan aikaan, kun Unkari pystyttää aitaa ihmisvirran pysäyttämiseksi. esimerkki 29/HS15

On huomionarvoista, että vaikka vailla kontekstia jokin sana sisältäisi negatiivisia konnotaatioita, ei se kuitenkaan tarkoita, että kontekstissaan viittauksen kohteesta kirjoitettaisiin negatiiviseen sävyyn. Esimerkissä 30 tarjotaan alusta kriittiselle puheenvuorolle juuri näiden negatiivissävytteisten termien käyttöä kohtaan:

Nykyisen tilanteen kuvaamista Välimeren yli tulevana ihmistulvana tai -vyörynä Väkiparta pitää halventavana. esimerkki 30/LK15

3.2.4 Aktiivinen toimija

Aktiivinen toimija -kategoriaan kuuluvat lekseemit, jotka ilmaisevat merkityn olevan tai olleen aktiivisen toimijan roolissa. Hän tekee tai on tehnyt jotain saavuttaakseen asemansa tai nykyisen olotilansa. Kattegoria muodostaa 11,2 % osuuden (122 kpl) aineistosta. Kuten diagrammi 5 osoittaa, kolme suurinta lekseemiryhmää *hakija* (24,6 % kategoriasta, 29 kpl), *tulija* (19,5 % kategoriasta, 23 kpl) ja *tekijä* (10,2 % kategoriasta, 12 kpl) ovat kaikki tekijännimijohdoksia, kuten moni muukin kategorian lekseemeistä. Kattegoria sisältää kuitenkin myös VA- ja NUT-partisiippeja, kuten *Schengenin ulkopuolelta tuleva* ja *Suomeen jäänyt*.

Diagrammi 5: Aktiivinen toimija -kategorian lekseemit. Yhteensä 122 esiintymää.

Angela Merkel otti esiin tekijöiden mahdollisen karkotuksen. esimerkki 31/HS16

Aidan tarkoitus on estää metsän eläinten aiheuttamia vääriä hälytyksiä ja toisaalta laittomien rajanylittäjien tulo maahan, Kohv sanoo. esimerkki 32/HS15

Aktiivinen toimija -kategorian sanoilla voidaan ottaa monenlaisia näkökulmia aiheeseen ja ilmaista useita erilaisia mielipiteitä. Kategorian sanat eivät siis yksiselitteisesti nosta esille pelkästään pakolaisuutisoinnin positiivisia tai negatiivisia näkökantoja. Vaikka kategorian lekseemeistä löytyy sekä positiivis- että negatiiviskonnotatiivisia sanoja, on suurin osa lekseemeistä neutraaleja. Silti ne yhtä kaikki esittävät pakolaiset aktiivisina toimijoina, jotka itse ovat vastuussa niin saavutuksistaan kuin rikkomuksistaankin:

Suomeen ja Ruotsiin suunnanneet ovat olleet irakilaisia. esimerkki 33/HS16

Kölnin ahdistelijoita voi odottaa karkotus esimerkki 34/HS16

Vuoden 2015 kesällä muutamat poliitikot viittasivat pakolaisiin elintasosurffareina. Tämä heijastui uutisointiinkin, mutta ei termin vakiintumisena uutisteksteihin vaan päinvastoin kritiikkinä sanan käyttämisen eettisyyttä kohtaan.

"Elintasopakolaisista" ja "elintasosurffareista" puhuvien olisi Väkiparran mukaan hyvä pitää mielessä, että he eivät tule tänne vapaaehtoisesti. esimerkki 35/LK15

Sillä hän tarkoittaa, että Eurooppaan pakenevat ihmiset ovat jonkinlaisia "elintasosurffareita", kuten Halla-ahon puoluetoveri Riikka Slunga-Poutsalo samoja ihmisiä nimitteli. esimerkki 36/HS15

Jo lainausmerkkien käyttäminen sanan ympärillä kertoo siitä, että lehdet haluavat itse sanoutua irti sen käytöstä. Lainausmerkeillä tehdään alusta alkaen selväksi, että sana kuuluu jonkun toisen tahon sanavarastoon. Myös ympäröivä teksti ja konteksti lisäävät erontekoa *elintasosurffari*-sanan käyttöön. Esimerkissä 34 haastateltu asiantuntija sanoo suoraan, ettei sanaa tulisi käyttää, ja esimerkissä 36 Slunga-Poutsalon kerrotaan nimitelleen ihmisiä kyseisellä sanalla. Annetaan siis jälleen ymmärtää, että sanan käyttäminen ei ole sopivaa.

Positiivisia mielikuvia taas herättää sana *matkalainen*:

Hän oli monien muiden matkalaisten tavoin kuullut Unkarin ja Serbian rajalle nousevasta neljän metrin korkuisesta aidasta, jonka on määrä valmistua elokuun loppuun mennessä. esimerkki 37/HS15

Myöskään aiemmin pakolaisia majoittaneet hotellit eivät ole nähneet matkalaisia aikoihin. esimerkki 38/LK16

Sanan denotatiivinen merkitys on *ihminen, joka matkustaa*, kuten myös sanassa *matkustaja*. *Matkustaja* on kuitenkin paljon virallisemmän oloinen termi ja *matkalainen* ikään kuin sen kau-

nokirjallinen vastine, joka tuo uutiskontekstissa tekstiin pehmeän sävyn. Jos seuraavissa esimerkeissä 39 ja 40 *matkustaja*-lekseemi korvattaisiin *matkalaisella*, kuulostaisi lopputulos jokseenkin hupsulta, koska sanavalinta rikkoisi tekstipätkien muuten niin tiukan tyylin.

Travemünden ja Helsingin välillä liikennöivä Finnlines ilmoitti jo 23. joulukuuta, että se ei kirjeen takia ota kuljetettavakseen matkustajaa, jolla ei ole kaikkia maahantuloon vaadittavia asiakirjoja. esimerkki 39/HS16

Ulkorajaliikenteessä kuljetusyhtiötä uhkasi ulkomaalaislain rikkomisesta 3 000 euron rangaistusluonteinen seuraamusmaksu matkustajaa kohden, mutta ei rikossyyte. esimerkki 40/HS16

Vaikka kaikki kategorian lekseemit kahta lukuun ottamatta ovatkin tekijännimijohdoksia tai VA- ja NUT-partisiipeja, eivät kaikki tekijännimijohdokset ja VA- ja NUT-partisiipit kuitenkaan ole *Aktiivinen toimija* -kategorian lekseemejä.

Hänen mukaan esimerkiksi turvapaikan saaneiden sosiaaliturvaa on syytä kiristää, ja kiristystoimia on myös tulossa. esimerkki 41/HS16

Esimerkissä 41 pakolaisiin viitataan termillä *turvapaikan saanut*, joka on NUT-partisiippi. Verbi *saada* kuitenkin ilmaisee vastaanottamista. Saajalle annetaan jotain, joten hän on ennemminkin tekemisen kohde kuin itse tekijä.

Pääministeri vetosi suomalaisiin, että jokainen tekisi osansa sotaa pakenevien auttamiseksi. esimerkki 42/LK15

Esimerkin 42 *sotaa pakeneva* taas on kyllä VA-partisiippi ja vieläpä merkitykseltään aktiivinen toimija. Lekseemi kuitenkin sopii myös *Uhri*-kategoriaan ja onkin sijoitettu sinne, koska se on kategoriana definiittisempi kuin yleisluontoisempi *Aktiivinen toimija* -kategoria.

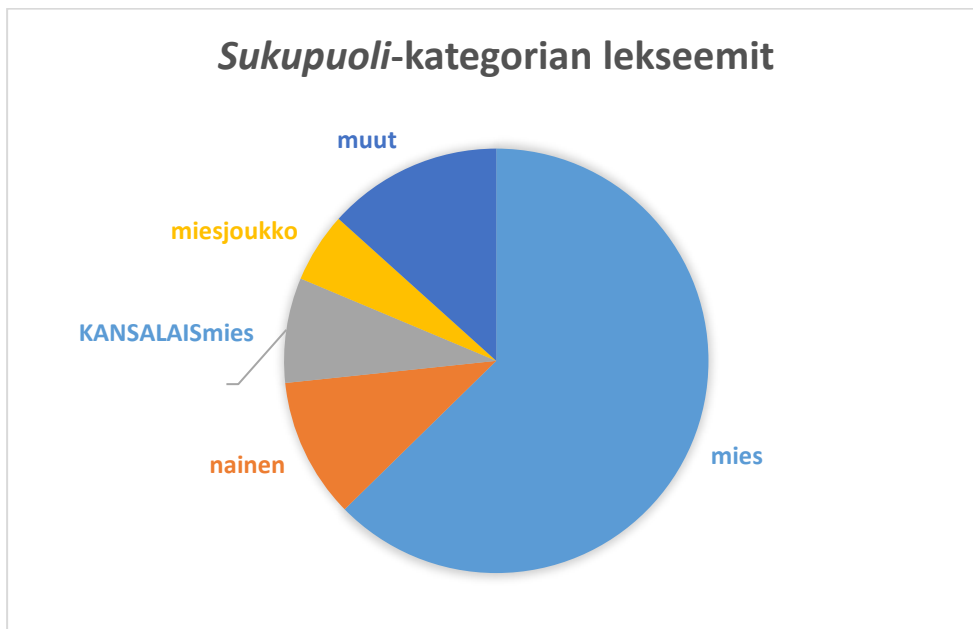
Tekijännimijohdoksissa on monia leksikaalistuneita sanoja, esimerkiksi ammattinimikkeitä, jotka eivät myöskään kuulu *Aktiivinen toimija* -kategoriaan:

[?]Näemme täällä viimeisillään raskaana olevia naisia, vanhuksia, vammaisia, insinöörejä, politiikan tutkijoita, maanviljelijöitä", Lorenzo luutteli. esimerkki 43/HS15

3.2.5 Sukupuoli

Kategoriaan *sukupuoli* kuuluu nimensä mukaisesti sukupuolta kuvaavat sanat, ja se muodostaa 7,1 % osuuden (77 kpl) aineistosta. Frekventeimpiä lekseemejä ovat odotetusti *mies* (62,7 % kategoriasta, 47 kpl) ja *nainen* (10,7 % kategoriasta, 8 kpl).

Ensivilkkaisulta ryhmä näyttää mielenkiinnottomalta, mutta silmiinpistävää siinä on, että miehet ovat aineistossa selkeästi edustetumpia kuin naiset (kts. diagrammi 6). Aineiston 77 esiintymästä vain yhdeksällä viitataan naispuoliseen henkilöön ja ero ensimmäistä sijaa pitävään *miehen* on huikea. Sanaa *tyttö* ei aineistosta löydy ollenkaan. Yhtenä syynä tähän ja naisten pieneen edustukseen on uutisten aiheet. Aineiston kronologisessa alkupäässä uutisoitiin ja keskusteltiin paljon siitä, miksi monet turvapaikanhakijoista ovat nuoria miehiä. Uudenvuoden jälkeen taas otsikoihin nousivat ulkomaalaisten miesten tekemät seksuaaliset ahdistelut. Toinen syy on se, että miespakolaisia todellakin oli vuonna 2015 moninkertainen määrä naispakolaisiin verrattuna. Siirtolaismiehet ovat olleet enemmän liikkeessä ja esillä maailmalla ja Suomessa, ja tämä heijastuu myös uutisointiin.

Diagrammi 6: Sukupuoli-kategorian lekseemit. Yhteensä 77 esiintymää.

Britannian poliisi pidatti miehen alle kilometrin päässä Britannian-sisäänkäynnistä, kertoo brittilehti The Telegraph. esimerkki 44/HS15

Miesten muodostamat piirit ahdistivat naiset keskelleen, ja osa miehistä kävi naiseen käsiksi. Esimerkki 45/HS16

Esimerkissä 45 sanat *naiset* ja *naisiin* eivät kuulu tarkasteltaviin lekseemeihin, koska niillä viitataan syntyperäisiin paikallisiin naisiin, ei pakolaisnaisiin.

Seitsemässä yhdeksästä pakolaisnaiseen viittaamisen tapauksessa naisiin viitataan osana joukkoa. Nämä naisjoukot ovat joko osana luetteloa, verrattuna miehiin tai osana sanaparia *naiset* ja *lapset* kuten esimerkeissä 46–48. Enemmän naissanoja sisältävästä aineistosta voisikin olla mielenkiintoista tutkia niiden käyttöyhteyttä.

[”]Näemme täällä viimeisillään raskaana olevia naisia, vanhuksia, vammaisia, insinöörejä, politiikan tutkijoita, maanviljelijöitä”, Lorenzo luetteli. esimerkki 46/HS15

Naiset ovat somaleja, miehet suurimmaksi osaksi Irakista. esimerkki 47/LK15

YK:n mukaan suuri osa heistä on naisia ja lapsia. esimerkki 48/HS15

Sukupuoli-sanoja tavataan aineistossa usein myös yhdyssanan osina. 77 sukupuolisanasta 18 on yhdyssanoja. Usein yhdyssanojen määriteosa on kansalaisuussana, mutta yhdyssanoja muodostetaan myös muita sanoja yhdistämällä kuten esimerkeissä 49 ja 50:

Länsi-Uudenmaan poliisi pidätti Kirkkonummella vastaanottokeskuksessa kuusi irakilaismiestä julkiseen rikokseen kehottamisen takia. esimerkki 49/LK16

Kaksi siirtolaismiestä käveli turvapaikanhakijoiden majoituspaikan luona Saksan Heidenauissa maanantaina. esimerkki 50/HS15

Mies-alkuisia yhdyssanoja käytettiin usein myös joukkojen kuvaamiseen:

Saksa: Ulkomaalaistaustaisten miesjoukkojen epäillään ahdistelleen naisia uutenvuotena Kölnissä esimerkki 51/HS16

Poliisin raportissa kuvataan, kun "naiset, oli heillä mukanaan seuruetta tai ei, joutuivat todelliseen kujanjuoksuun läpi humalaisen miesmassan". esimerkki 52/HS16

Poliisin mukaan miesryhmät vaikuttivat toimineen koordinoitusti. esimerkki 53/LK16

Jokainen aineiston virke, jossa esiintyi *mies*-alkuinen, joukkoa kuvaava yhdyssana, liittyi Kölnin ahdistelutapaukseen. Asiayhteys, jossa sanaa käytettiin, oli siis aina negatiivinen. Esiintymiä on vain kuusi, mutta tapaus herättää miettimään, liitetäänkö miesjoukkoihin assosiatiivisesti uhkaavia, negatiivisia merkityksiä. Aineistossa ei valitettavasti ole yhtään naisjoukkoa tarkoittavaa yhdyssanaa. Olisi mielenkiintoista vertailla, miten ja millaisissa asiayhteyksissä naisjoukoista puhutaan.

Aktiivinen toimija -kategoriaa käsittelevässä luvussa nostin esille *elintasosurffari*-termin. Samoissa konteksteissa, joissa sanaa alettiin käyttää niin poliittisen puheen kuin kriittisen uutisoinninkin saralla, syntyi myös termi *iPhone-mies* (kts. esimerkit 54 ja 55). Sana esiintyy tutkimusaineistossa kaksi kertaa, ja sen käyttötapana on lähes identtinen *elintasosurffarin* käytön kanssa.

Perussuomalaisten europarlamentaarikko Jussi Halla-aho on kutsunut hänenlaisiaan pakolaisia "iPhone-miehiksi". esimerkki 54/HS15

Kreikassa, Makedoniassa, Serbiassa ja Unkarissa näkemieni pakolaisten perusteella voin kertoa, että "iPhone-miehet" on ontuva nimitys, koska laadukasta amerikkalaispuhelinta ei täällä juurikaan näe. esimerkki 55/HS15

Elintasosurffarin tapaan *iPhone-mies* kirjoitetaan lainausmerkkeihin osoituksena siitä, että kirjoittaja sanoutuu irti käyttämästä sanaa osana omaa ja edustamansa tahon kielenkäyttöä. Esimerkissä 54 jopa kerrotaan, kenen puheenpartta sanaa käyttäessä siteerataan. Esimerkissä 55 taas perustellaan eksplisiittisesti, miksi sanaa ei tulisi käyttää.

3.2.6 Henkilönnimi

Kategoria *Henkilönnimi* on yksiselitteinen; sen lekseemit ovat etu- ja sukunimiä. Nimet ovat luonnollisesti moninaisia, joten niitä ei ole lekseemitasolla aineistossa eritelty. Aineiston henkilönnimissä ei ole yhtään yhdyssanaa. Huomionarvoista kuitenkin on, että kategoria on kuudenneksi suurin 5,6 %:n osuudellaan (61 kpl). Mielenkiintoista on myös, että Helsingin Sanomat käytti henkilönnimeä merkitsijänä lähes kahdeksassa prosentissa tapauksia, kun Lapin Kansassa henkilönnimen käyttö jäi päälle kahden prosentin.

Shenee ja Barham saivat Britanniasta lahjaksi villasukkia, pipoja ja värikyniä. esimerkki 56/HS16

"Uskon, että kännykät ovat pelastaneet henkemme", Ibrahim sanoo. esimerkki 57/HS15

Nefisa Muhammad Nur toivoo saavansa Suomessa turvallisen elämän itselleen ja viiden kuukauden ikäiselle pojalleen Omarille. esimerkki 58/LK15

Henkilönnimi-kategoriassa on osittain paljon samaa kuin *Deiktiset ja indefiniittiset*-kategoriassa. Henkilönnimen käyttö lähentää lukijaa kerronnan kohteen kanssa ja nostaa yksilön esille. Kun henkilöstä käytetään henkilönnimeä eikä esimerkiksi sanaa *mies* tai *turvapainhakija*, osoitetaan lukijalle, että henkilö on paljon muutakin kuin palanen suurta, homogeenistä ihmismassaa. Hän on oma persoonansa, jolla on oma nimi ja oma elämä, kuten kaikilla meillä. Jälleen viittauksen kohde tuodaan samaan ryhmään lukijan kanssa. Henkilönnimeä käytetään myös usein silloin, kun nimen haltijaa on haastateltu. Tämä on luontevaa journalismille. Lähes kaikissa haastatteluissa mainitaan haastateltavan nimi viimeistään, kun tätä ensimmäisen kerran siteerataan. Joskus haastateltavat haluavat pysyä anonyymeinä, eivätkä nimeään kerro. Joissain arkaluontoisia asioita käsittelevissä haastatteluissa nimi voi olla muutettu. Aineiston haastatteluissa kaikki kuitenkin esiintyvät omilla nimillään, vaikka aiheet ovat poikkeuksetta kovin henkilökohtaisia. Aiheen monipuolisen käsittelyn kannalta tärkeää on, että pakolaisia yli-päätään on haastateltu. Näin heille on annettu mediassa ääni ja edes näennäinen vaikutusmahdollisuus. He eivät ole ainoastaan uutisoinnin kohteita vaan pääsevät myös itse kertomaan omaa tarinaansa ja omia näkemyksiään tapahtumien kulusta.

Pakolaisille annetaan ääni joko lainausten tai referoinnin avulla kuten esimerkeissä 59 ja 60:

"Ilman kännyköitä olisimme hukassa, emme tietäisi mistään mitään", toteaa 29-vuotias irakilainen Osama Ibrahim Serbian ja Makedonian rajalla Presevon kaupungissa. esimerkki 59/HS15

Ibrahimin mukaan pakolaiset kutsuvat matkaansa Eurooppaan kuoleman matkaksi, koska niin moni on menehtynyt merionnettomuuksissa ja väkivaltaisuuksissa. esimerkki 60/HS15

Kaikki kategorian virkkeet eivät sisällä lainauksia tai referaatteja, vaan voivat esimerkiksi kertoa haastateltavasta tai henkilöjutun kohteesta jotain muuta, esimerkiksi jotain hänen taustoitaa tai käytöksestään kuten esimerkeissä 61 ja 62:

Maahanmuuttoviranomaiset yrittävät nyt selvittää, onko Hassan kotimaassaan seläisessä vaarassa, ettei hän todella voi palata sinne. esimerkki 61/HS15

Alasängyllä yhdeksänkuukautinen Rand Noori tarrautuu haastattelumikrofoniin ja järjii sitä. esimerkki 62/HS15

Joskus, harvemmin tosin, *Henkilönnimi*-kategoriankin sanoja käytetään aineistossa muunlaisissa yhteyksissä kuin haastatteluissa ja henkilöjutuissa:

Tanskassa 18 000 ihmistä allekirjoitti adressin, jossa vedottiin Marius Youbin karkotuksen kumoamiseksi. esimerkki 63/LK16

Sudanilainen Abdul Haroun nousi kansainvälisen median otsikoihin elokuun alussa, kun hänet saatiin kiinni tunnelin Britannian-puoleisen sisäänkäynnin lähistöltä. esimerkki 64/HS15

Esimerkit 63 ja 64 ovat puhtaita uutisia, joissa uutisoitavasta henkilöstä puhutaan nimellä eikä yleispätevällä termillä kuten *pakolainen*. Tällaisesta nimellä uutisoinnista voidaan olla montaa mieltä, mutta itse näkisin sen pitkällä tähtäimellä positiivisena ilmiönä pakolaisuutisoinnissa. Esimerkissä 63 Marius Youbia käsittelevä uutinen on Youbin kannalta positiivinen. Uutisessa kerrotaan, kuinka Youbi päätettiin karkottaa Tanskasta, koska hän oli tehnyt sallittua enemmän töitä opintojensa ohessa. Youbiin viittaaminen nimellä tuo jälleen lukijaa lähemmäs uutisoitavaa henkilöä ja automaattistaa viittauksen kohteen ajattelemista yksilönä eikä ainoastaan yhtenä pakolaisista.

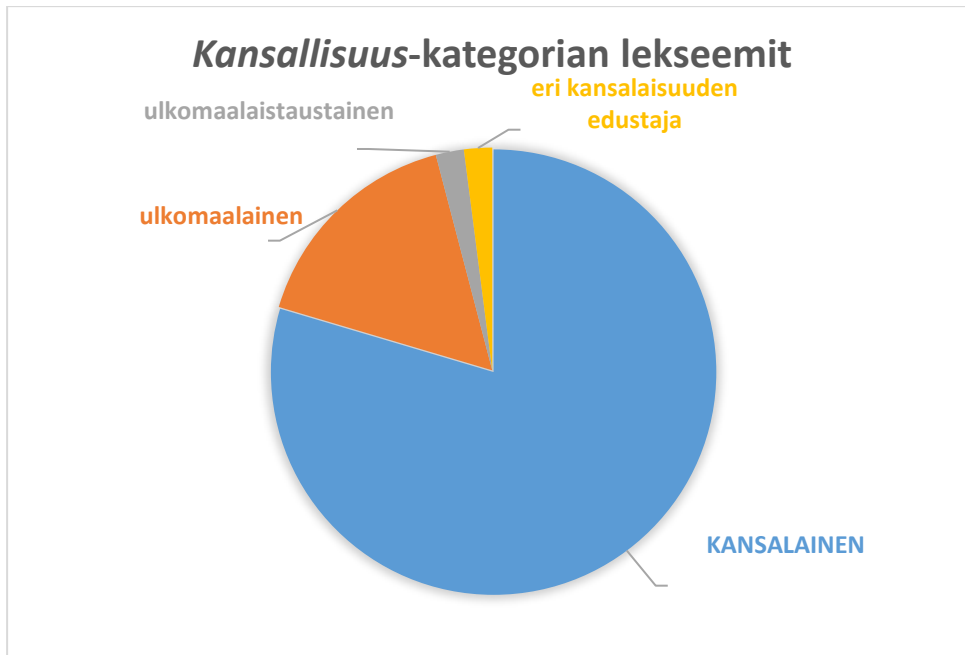
Esimerkissä 64 taas uutisoitava aihe on esimerkin 63 aihetta negatiivisempi. Abdul Haroun pidätettiin hänen kuljettuaan 50 kilometriä pitkän, Englannin kanaalin alittavan liikennöintitunnelin läpi jalan. Harounia vastaan nostettiin syyte. Myöhemmin sekä mediassa että oikeussalissa kiisteltiin siitä, pitäisikö Harounia rangaista vai ei. Rikoksesta syytettynä oleminen ei ehkä ole asia, josta kukaan haluaa nimensä nousevan julkisuuteen. Yksilön kannalta siis tällainen

nimellä uutisointi voi tuntua kiusalliselta ja loukkaavalta. Harounin tapauksessa nimellä uutisoinnista kuitenkin oli miehelle myös hyötyä, kun moni asettui julkisesti hänen puolelleen.

Vaikka negatiivisen aiheen nimellä uutisoinnista ei olisi hyötyä uutisoinnin kohteelle, voi sillä parhaassa tapauksessa olla positiivisia seurauksia suuremmissa mittakaavassa. Kun rikkeen tekijä nimeämällä osoitetaan yhdeksi yksittäiseksi henkilöksi, ohjaa se lukijaa myös ajattelemaan tämän yhtenä henkilönä, ei osana jotain ryhmää. Nimeäminen voi siis jossain määrin ehkäistä tai ainakin hidastaa stereotyyppien muodostamista. Jos Abdul Harounia olisi jatkuvasti nimetty sudanilaiseksi pakolaiseksi, ei olisi valehdeltu, mutta lukijaa olisi johdateltu ajattelemaan Haroun erilaisessa roolissa ja ennemminkin tiettyyn ihmisryhmään kuuluvana henkilönä kuin yksittäisenä yksityishenkilönä.

3.2.7 Kansallisuus

Kategoriaan *Kansallisuus* kuuluvat selvien kansallisuussanojen lisäksi myös termit *ulkomaalainen*, *ulkomaalaistaustainen* ja *eri kansalaisuuden edustaja*. *Ulkomaalainen* onkin kategorian toiseksi yleisin yksittäinen lekseemi (16,3 % kategoriasta, 8 kpl). Vaikka *Kansallisuus*-kategorian sanoja on aineistosta 4,5 % eli kokonaiset 49 kappaletta, ei mikään kategorian yksittäisistä lekseemeistä yllä edes kymmenen kappaleen esiintymistiheyteen. Yleisin kategorian lekseemi on *syyrialainen*, joka sekkin esiintyy aineistossa vain yhdeksän kertaa. 16 kategorian yksittäisistä lekseemeistä esiintyy aineistossa ainoastaan yhden kerran. Samaan tapaan kuin henkilönnimikategoriassa, myös tässä kategoriassa osa lekseemeistä on niputettu yhteen niiden yhtenevän merkityksen takia. Kaikki tietyn maan kansalaisuutta ilmaisevat sanat on merkitty kapiteelein kirjoitetulla tunnisteella *KANSALAINEN*. Tutkimuskysymysten kannalta on yhdentekevää, ovatko uutisoidut henkilöt esimerkiksi syyrialaisia vai irakilaisia. Kuten diagrammista 7 on nähtävissä, nämä *KANSALAIS*-lekseemit ovat selkeästi kategorian yleisimpiä lekseemejä.

Diagrammi 7: Kansallisuus-kategorian lekseemit. Yhteensä 49 esiintymää.

Todellisuudessa *Kansallisuus*-kategorian ilmauksia on aineistossa hieman enemmän, mitä taulukointi antaa ymmärtää. Yhdyssanoihin liittyessään kansallisuussanat nimittäin ovat sanan määriteosana. Näin ollen esimerkiksi lekseemi *syyrialaismies* luokituu kategoriaan *Sukupuoli* ei *Kansallisuus*.

He ovat todennäköisesti syyrialaisia, kertoivat uutistoimistot AFP ja Reuters. esimerkki 65/HS15

Katupartiot ovat tyypillisesti perustelleet toimintaansa turvattomuudella, jota turva-paikanhakijoiden tai ulkomaalaisten väitetään lisänneen. esimerkki 66/HS16

On puhuttu paljon siitä, onko kansallisuus relevanttia tietoa uutisoinnissa. Onko se syrjivää vai vain fakta muiden joukossa? Verkko uutisten kommentteissa ja somekirjoittelussa näkee myös paljon päinvastaista näkökulmaa. Saatetaan ihmetellä, miksi uutisessa ei kerrota, onko rikoksen tehnyt henkilö suomalainen vai muunmaalainen. Ollaanko tietoisesti puolueellisia ja suojellaan maahanmuuttajia jättämällä henkilön kansallisuus mainitsematta?

Aineiston perusteella vaikuttaa siltä, että kansalaisuus esitetään pääasiassa neutraalissa valossa, faktana faktojen joukossa kuten esimerkeissä 67 ja 68:

Uutistoimisto AFP:n tietojen mukaan uudenvuodenyönä poliisin kiinni ottamien ja myöhemmin vapauttamien miesten joukossa oli algerialaisia, marokkolaisia, irakilaisia, iranilaisia ja syyrialaisia. esimerkki 67/HS16

Naiset ovat somaleja, miehet suurimmaksi osaksi Irakista. esimerkki 68/LK15

Kategoriassa kahdeksasti esiintyvä *ulkomaalainen*-lekseemi ei välttämättä kuulosta kovin mairittelevalta, vaikka sitä käytetään hyvin virallisissakin yhteyksissä kuten esimerkeissä 69–71:

Rajavartiolaitoksen mukaan reitin kautta on saapunut Suomeen kuusi kertaa viikossa 20–30 ulkomaalaista, joilla ei ole maahantuloon vaadittavia asiakirjoja. esimerkki 69/HS16

Kirjeen mukaan ulkomaalaisen maahantulon edellytykset olisi perusteltua selvittää myös sisärajaliikenteessä. esimerkki 70/HS16

"Laittoman maahantulon järjestämisenä ei pidetä tekoa, jota erityisesti huomioon ottaen tekijän humanitaariset tai läheisiin perhesuhteisiin liittyvät vaikuttimet sekä ulkomaalaisen turvallisuuteen vaikuttavat olot hänen kotimaassaan tai vakinaisessa asuinmaassaan on pidettävä kokonaisuutena ottaen hyväksyttävistä syistä tehtynä."

esimerkki 71/HS16

Sana *ulkomaalainen* on määritelmältään selkeä, joten sitä on helppo käyttää. Suomen ja suomalaisten näkökulmasta ulkomaalaisia ovat muut kuin suomalaiset. Sanan määrittelemisen jälkeen päästäänkin jälleen me ja muut -asian äärelle. *Ulkomaalainen*-sana sulkee jo perusmerkityksessään yhden ryhmän toisen ulkopuolelle. *Ulkomaalainen* on meidän ryhmämme *ulkopuolella*. Toisaalta sana on joissain yhteyksissä tarpeellinen ja taloudellinen. Esimerkeissä 69 ja 70 puhutaan rajanylitysmuodollisuuksista, joissa usein on tuiki tärkeää tietää, onko rajan ylittävä henkilö sen maan, johon pyrkii, vai jonkun muun maan kansalainen. Esimerkissä 71 taas siteerataan rikoslakia. Muunlaisissa yhteyksissä mieltänsä tarkkaan, onko *ulkomaalainen* todella paras termi, jolla viitataan henkilöön, vai olisiko jokin muu sana informatiivisempi ja samalla tasa-vertaistavampi.

3.2.8 Ikä

Tähän kategoriaan kuuluu 4,0 % (43 kpl) aineiston lekseemeistä. Prototyypillisesti pakolaiset ajatellaan aikuisina ihmisinä, joten ei ole yllättävää, että lähes kaikilla *Ikä*-kategorian sanoista viitataan lapsiin tai nuoriin. Oletusarvoisesti pakolaisen siis ajatellaan olevan aikuinen ihminen, ja pakolaislapsi vaatii erillistä merkitsijää.

Espoossa on vireillä alaikäisten vastaanottopalvelujen laajentaminen. esimerkki 72/HS15

Yksinäiset pakolaislapset pudotetaan nyt Ruotsin kaduille esimerkki 73/LK15

Ainoat aineiston aikuissanat ovat *aikuinen* ja *vanhus*. Joka kerta, kun pakolaiseen tai turvapaikanhakijaan viitataan aikuissanalla, on kyseessä vertailu, useimmiten vertailu juuri lapseen kuten esimerkeissä 74–76:

Aikuisen vastaanottoraha 267–316 euroa kuukaudessa ja 201 euroa lapsesta kuukaudessa. esimerkki 74/LK15

Suomessa on nyt vastaanottokeskuksia aikuisille turvapaikanhakijoille noin 140 paikassa ja alaikäisille noin 80 paikassa. esimerkki 75/HS16

Näemme täällä viimeisillään raskaana olevia naisia, vanhuksia, vammaisia, insinöörejä, politiikan tutkijoita, maanviljelijöitä", Lorenzo luetteli. esimerkki 76/HS15

Diagrammi 8: Ikä-kategorian lekseemit. Yhteensä 43 esiintymää.

Yleisimmät lekseemit kategoriassa ovat *lapsi* (39,5 % kategoriasta, 17 kpl) ja *alaikäinen* (16,3 % kategoriasta, 7 kpl). Kategoriassa on paljon lekseemejä, jotka esiintyvät vain kerran tai pari. Se selittää diagrammin 8 suurta *muut*-osiota. Lekseemit *koululainen*, *yläkoululainen*, *alakoululainen* ja *esikoululainen* kuuluvat myös tähän kategoriaan, koska koululaisuus kytkeytyy vahvasti tiettyyn ikään. Esikoululaiset, alakoululaiset ja yläkoululaiset ovat tyypillisesti tiettyä ikäryhmää ja lukija tietää jonkun koululaissanoista lukiessaan, minkä ikäisestä lapsesta tai nuoresta on suurin piirtein kysymys. Iso osa aineiston lapsiin viittaavista sanoista liittyykin koulu maailmaan, koska yksi aineiston uutisista on pitkä teksti Lapin Kansassa, jossa käsitellään turvapaikanhakijalasten koulun aloittamista (esimerkit 77 ja 78).

Lapset ja nuoret hihkuvat kaikki tietämänsä englanninkieliset hyvät laatusanat kuvaamaan, miten mukava on ollut päästä kouluun. esimerkki 77/LK16

Kolme esikoululaista aloittaa ensi viikolla samassa ryhmässä kemijärveläislasten kanssa. esimerkki 78/LK16

Yksin maahan saapuvia pakolaislapsia käsitellään monessa uutisessa, mikä osaltaan lisää lapsiin viittaavien sanojen esiintyvyyttä (esimerkit 79 ja 80).

Ihmissalakuljettajat ovat hylänneet loppuviikolla yli sata yksin Ruotsiin tullutta pakolaislasta ja -nuorta Göteborgin kaduille. esimerkki 79/LK15

Göteborgissa yli sata lasta on jätetty keskelle kaupunkia. esimerkki 80/LK15

Voisi kuvitella, että alaikäisiä pakolaisia nostettaisiin uutisointiin dramatisointi- ja tunteidenherättämistarkoituksissa, mutta tällaista tendenssiä ei aineistosta ole havaittavissa. Pääosin aineistossa puhutaan eri ikäluokista hyvin asiapitoisissa yhteyksissä, lähes tietoisuudella sävyyn.

Vaikka *lapsi* on kategorian yleisin lekseemi, eivät kaikki aineiston *lapsi*-lekseemit kuulu *Ikä*-kategoriaan. *Lapsella* voidaan viitata henkilön ikään, mutta myös tämän sukulaisuussuhteeseen vanhempiinsa.

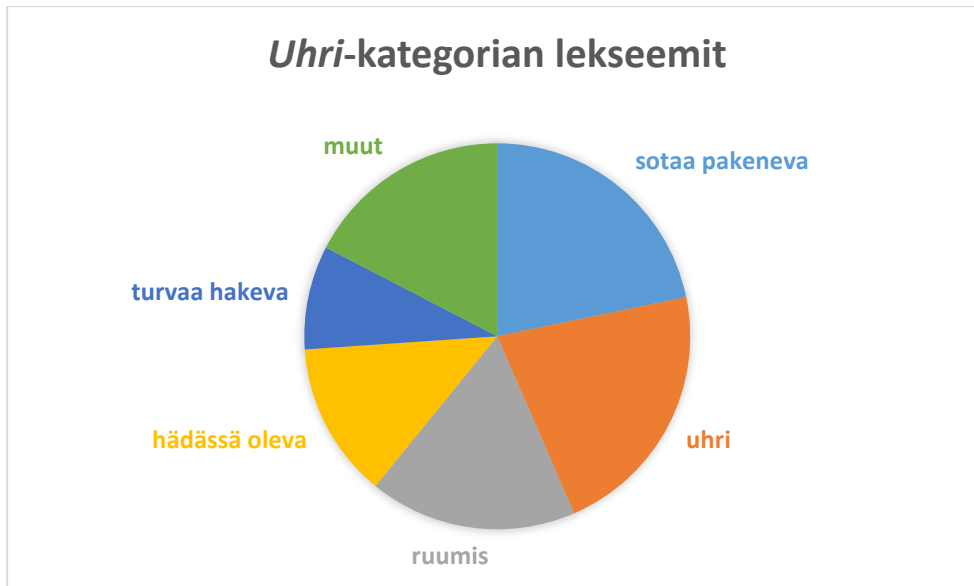
Kolme lasta sairaalaan Itävallassa esimerkki 81/LK15

"Toivon lapselleni parempaa elämää kuin olen itse kokenut", Zainab Mahmood huokaisee ja siirtyy imettämään Randia. esimerkki 82/HS15

Esimerkki 81 on otsikko, jossa *lapsella* viitataan nuoriin pakolaisiin. Esimerkin *lapsi*-lekseemi siis sijoittuu *Ikä*-kategoriaan. Esimerkissä 82 taas *lapsella* viitataan tietyn henkilön, Zainab Mahmoodin, lapseen, johon tällä on sukulaisuus- tai ainakin huoltajuussuhde. Esimerkin *lapsi* siis kuuluu *Sukulaisuus*-kategoriaan.

3.2.9 Uhri

Tähän kategoriaan kuuluvat termit, joiden merkitys nojaa ajatukseen, että merkitty on kokenut kovia ja on olosuhteiden tai ikävien tapahtumien tai tekojen uhri. Katteoria edustaa 2,1 % (23 kpl) osuutta aineistosta. Sen tavallisimmat lekseemit ovat *sotaa pakeneva* (21,7 % kategoriasta, 5 kpl), *uhri* (21,7 % kategoriasta, 5 kpl) sekä *ruumis* (17,4 % kategoriasta, 4 kpl). *Uhri*-kategoriaan siis kuuluu myös ilmauksia, joilla viitataan ensisijaisesti kuolleeseen henkilöön. Kuten diagrammi 9:stä näemme, ovat kategorian lekseemit jakautuneet hieman tasaisemmin kuin muissa muissa kategorioissa. Tätä tosin voi selittää kategorian pieni koko.

Diagrammi 9: Uhri-kategorian lekseemit. Yhteensä 23 esiintymää.

Pääministeri vetosi suomalaisiin, että jokainen tekisi osansa sotaa pakenevien auttamiseksi. esimerkki 83/LK15

Libyan rannikolle on huuhtoutunut jo 82 ruumista. esimerkki 84/HS15

Kahdestakymmenestäkolmesta *Uhri*-kategorian sanasta kaksikymmentä esiintyy yhteyksissä, joissa selvästi asetetaan empaattisesti viittauksen kohteen puolelle. Viittauksen kohteet nähdään todella uhreina, jotka ovat kärsineet vääryyttä. Kolmessa yhteydessä *Uhri*-kategorian sanan käyttö ei kuitenkaan liittynytäkään varauksettoman ystävällismieliseen sanailuun.

Turvaa hakevien määrä laskussa esimerkki 85/LK16

Itärajan yli tuhansia turvaa hakevia? esimerkki 86/LK16

Soinin mukaan EU:n on annettava selvä signaali siitä, että rajoja valvotaan ja vain todellisessa hädässä olevia autetaan. esimerkki 87/HS15

Esimerkki 85 on tietolaatikon otsikko, ja siltä se vahvasti vaikuttaakin. Se on neutraali ja informatiivinen. Otsikko ei edes kontekstissaan ota puolia vaan ainoastaan välittää informaatiota. Esimerkki 86 taas herättää hämmennystä. Se on myös otsikko, tällä kertaa koko uutisen, mutta päättyy erikoisesti kysymysmerkkiin. Otsikon sävyn tulkitseminen vaatii kontekstia. Kyseessä on Lapin rajavartioston rajatoimiston päällikön haastattelu, jossa haastattelijan kysymykset ja haastateltavan vastaukset on kirjoitettu lukijalle näkyviin. Kysymykset liittyvät turvapaikanhakijoiden määrän lisääntymiseen, heidän maassa olonsa laillisuuteen ja siihen, mitä ongelmia äkillisestä rajan kuormittumisesta mahdollisesti on. Yksikään kysymys ei liity pakolaisuuden syihin tai turvapaikanhakijoiden selviytymiseen, siihen, mitä he ovat kokeneet kotimaassaan tai pakomatalla. Pääpaino haastattelussa on siinä, kuinka pakolaiset haittaavat muiden ihmisten

rajan ylitystä, kuinka turvapaikanhakijat varmasti ovat syyllistyneet laittomuuksiin ja erilaisiin rikkeisiin ja miten rajalle on jäänyt useita autojakin muiden riesaksi. Kysymysmerkki ja konteksti antavat ymmärtää *turvaa hakevat* uhkana. Termin valinta tuntuukin asiayhteydessä erikoiselta ja sotii kontekstiaan vastaan.

Esimerkissä 87 taas lehti ei suoranaisesti ota kantaa sanavalinnoillaan, koska virkkeessä referoidaan ulkoministeri Timo Soinia eikä esitetä suoranaisesti lehden tai uutisen kirjoittajan omaa kantaa tai mielipidettä. Lukija ei kuitenkaan yleensä voi tietää, mitä referoitu on sanatarkasti sanonut ja mitä hänen puheestaan valitaan referoinnin kohteeksi. ”Vain todellisessa hädässä olevia autetaan” -lausuman oletuksena tuntuu olevan, että ihmiset, jotka eivät ole hädässä, ovat pyytäneet apua ja toisaalta, että apua on myös annettu sellaisille, jotka sitä eivät todellisuudessa tarvitsisi. Voisi siis vetää varovaisen johtopäätöksen, että referoidun lausuma olisi kritiikkiä järjestelmän väärinkäyttöä kohtaan.

Kuten sanottu, pääosin kuitenkin *Uhri*-kategorian sanavalinnoilla näytetään asettuvan myötä-elämään pakolaisten kokemuksia ja kuvitetaan heidän kärsimyksiään kuten esimerkeissä 88–90:

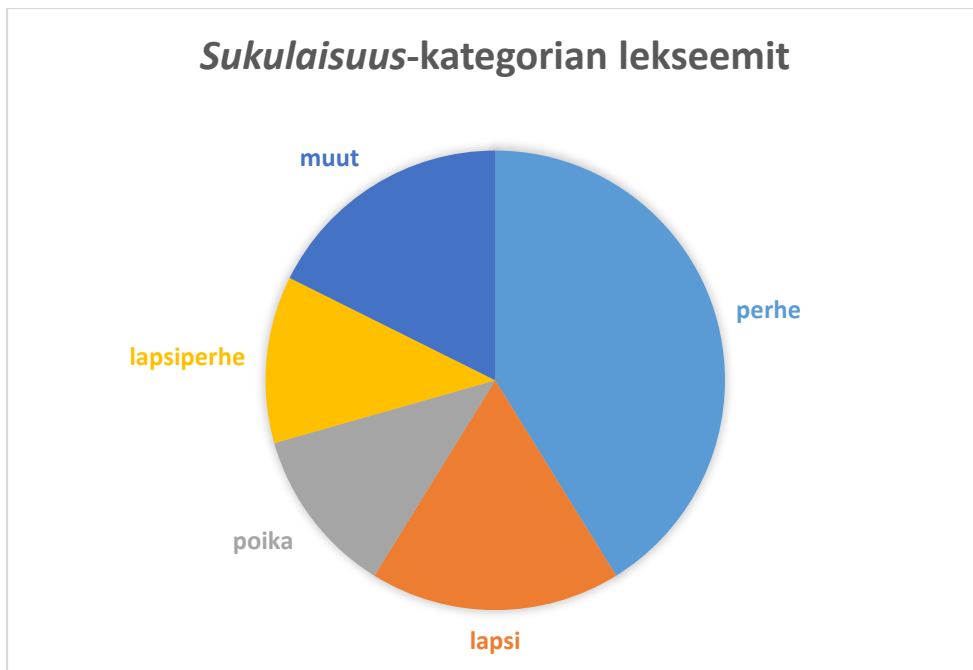
EU:n tulisi myös luoda sotaa pakeneville laillisia reittejä päästä unionin alueelle, hän sanoi. esimerkki 88/HS15

Kuolonuhrit löytyivät pysäköitynä olleesta ajoneuvosta moottoritien varresta Neusiedlin ja Parndorfin kaupunkien väliltä. esimerkki 89/HS15

[?]Minun kantani on, että meillä hyväosaisilla on moraalinen velvollisuus auttaa hädässä olevia.[?] esimerkki 90/LK15

3.2.10 Sukulaisuus

Sukulaisuussanoja on aineistossa ehkä yllättävänkin vähän (1,6 %, 17 kpl) ottaen huomioon, että perheiden yhdistämisestä on maahanmuuttopoliittisessa keskustelussa puhuttu paljon. Kuten diagrammista 10 näemme, kategorian yleisin lekseemi on useaan henkilöön kerralla viittaava sana *perhe* (41,2 % kategoriasta, 7 kpl).

Diagrammi 10: Sukulaisuus-kategorian lekseemit. Yhteensä 17 esiintymää.

Kategoriassa on sanoja, jotka asiayhteydestä riippuen voivat kuulua johonkin muuhunkin kategoriaan. Esimerkiksi aineiston toiseksi yleisin lekseemi *lapsi* (17,6 % kategoriasta, 3 kpl) löytyy myös *Ikä*-kategoriasta, ja lekseemillä *poika* voidaan viitata ensisijaisesti niin sukulaisuussuhteeseen kuin sukupuoleenkin.

Kemijärvellä kerätään reppuja turvapaikan hakijoiden lapsille heidän koulunkäyntiään varten. esimerkki 91/LK16

Irakilaislapset aloittivat koulun esimerkki 92/LK16

Nefisa Muhammad Nur toivoo saavansa Suomessa turvallisen elämän itselleen ja viiden kuukauden ikäiselle pojalleen Omarille. esimerkki 93/LK15

Poliisi epäilee, että keskiviikkona tajuttomana löydetty ja myöhemmin sairaalassa kuollut poika oli yksi heistä. esimerkki 94/LK15

Esimerkissä 91 sana *lapsi* kuuluu *Sukulaisuus*-kategoriaan. Vaikka on itsestään selvää, että koulunkäynnin aloittavat henkilöt tässä virkkeessä ovat nuoria ihmisiä, lapsia, viittaa genetiivimuotoinen attribuutti kuitenkin sukulaisuussuhdemerkityksiseen *lapsi*-sanaan. Jos *turvapaikan hakijoiden lapsille* olisi korvattu yhdyssanalla *turvapaikanhakijalapsille*, kuuluisi se *Ikä*-kategoriaan. Esimerkissä 92 taas *lapsilla* viitataan alaikäisiin henkilöihin. Esimerkissä 93 *poika* on *Sukulaisuus*-kategoriaan kuuluva lekseemi. Nur nimetään omistusmuodon avulla pojan äidiksi. Vaikka *poika* tässäkin tilanteessa totta kai antaa lapselle myös miessukupuolen merkityksen, ei se ole ensisijainen merkitys vaan se, että Omar on Nefisan lapsi. Esimerkissä 94 taas *pojalla*

viitataan ensisijaisesti sukupuoleen, ei sukulaisuussuhteeseen, koska suhteen muita osapuolia ei ole lausuttu.

Sukulaisuus-kategorian sanoissa viitataan ainoastaan lähiperheen jäseniin: lapsiin ja vanhempiin. Esimerkiksi isovanhempia, setiä, enoja, tätejä tai serkkuja ei aineistossa mainita. *Perheenisä* ja *vanhempi* esiintyvät kumpikin aineistossa kerran. Kaikki muut kategorian sanat viittaavat joko perheen lapsijäseneseen tai perheeseen kokonaisuutena. Perheen äitiin ei viitata sukulaisuus-sanalla kertaakaan, mikä tuntuu oudolta. Useimpiin perheisiin kun äiti kuitenkin kuuluu. Aineiston tarkempi tarkastelu kuitenkin osoittaa, sanan *äiti* puuttumisella ei kuitenkaan hiljennetä äitejä. Esimerkiksi esimerkissä 95 lapsen äitiin viitataan tämän nimellä, ei *äiti*-sanalla:

"Toivon lapselleni parempaa elämää kuin olen itse kokenut", Zainab Mahmood huokaisee ja siirtyy imettämään Randia. esimerkki 95/HS15

On myös otettava huomioon, että naispakolaisia saapui Suomeen 2015 ja 2016 huomattavasti vähemmän kuin miespakolaisia. Täten totta kai myös äitejä saapui isää vähemmän.

Sukulaisuus-kategorian sanoilla voidaan viitata joko tiettyyn henkilöön tai ryhmään (esimerkit 96 ja 97) tai perheisiin, lapsiin tai vanhempiin yleisemmällä tasolla (esimerkit 98 ja 99). Isää merkitsevillä sanoilla ei kuitenkaan kertaakaan viitattu isiin ryhmänä, vaan aina yksittäiseen, tiettyyn jäseneseen perheessä.

Syyriasta lähtenyt perhe ylitti rajan Serbiasta Unkariin perjantaina Roszken lähellä. esimerkki 96/HS15

"Toivon lapselleni parempaa elämää kuin olen itse kokenut", Zainab Mahmood huokaisee ja siirtyy imettämään Randia. esimerkki 97/HS15

Vapaaehtoiset ovat lahjoittaneet lapsiperheille asuntoiksi asuntovaunuja. esimerkki 98/HS16

Nyt kokonaiset perheet jättävät Syyrian. esimerkki 99/HS15

3.2.11 Vertainen

Vertainen on aineiston pienin kategoria 1,4 %:n eli viidentoista kappaleen osuudellaan, ja kuten diagrammi 11 osoittaa, siihen kuuluu vain kaksi lekseemiä: *asiakas* (60,0 % kategoriasta, 9 kpl) ja *asukas* (40,0 % kategoriasta, 6 kpl). Haluan kuitenkin erottaa sen omaksi ryhmäkseen, koska sanavalinnat vaikuttavat konteksteissaan harkituilta ja pistävät erikoisella tavalla silmään. Maa-hanmuuttokriittisessä puheessa korostuu usein me–muut-ajattelu, ajatus oman ryhmän samantyyppisyydestä ja ryhmän ulkopuolisten erilaisuudesta. *Vertainen*-kategoriassa pakolaiset tai turvapaikanhakijat on kuitenkin tavallisuudesta poiketen otettu sisälle me-ryhmään, luettu meihin.

Asiakas ja *asukas* vaikuttavat kontekstin ulkopuolella neutraaleilta sanoilta, mutta juuri tuo neutraalius luo aineiston kontekstissa kantaaottavan vaikutelman. Uutisissa olisi yhtä hyvin voitu käyttää esimerkiksi virallista termiä *turvapaikanhakija*, mutta kun merkitystä käytetäänkin samaa termiä, jota käytettäisiin kantasuomalaisesta, liitetään kaikki nuo ihmiset samaan joukkoon.

Kategorian lekseemien esiintymien kappalemäärät ovat niin isoja, että myös se puhuu oman kategorian muodostamisen puolesta. Ryhmän frekventeintä lekseemiä esiintyy aineistossa yhtä monta kertaa kuin *Kansallisuus*-kategorian frekventeintä lekseemiä, vaikka jälkimmäinen ryhmä on yli kolme kertaa *Vertainen*-kategorian kokoinen.

Diagrammi 11: *Vertainen*-kategorian lekseemit. Yhteensä 15 esiintymää.

Tiistaina Tornion vastaanottokeskuksessa oli 80 asiakasta. esimerkki 100/LK15

Asukkaat ovat saaneet olla rauhassa eikä ilmapiiri ole ollut vihamielinen. esimerkki 101/LK15

Kuvajournalisti Niklas Meltio vietti siirtolaiskylässä joulukuussa viikon ja kuvasi asukkaiden elämää. esimerkki 102/HS16

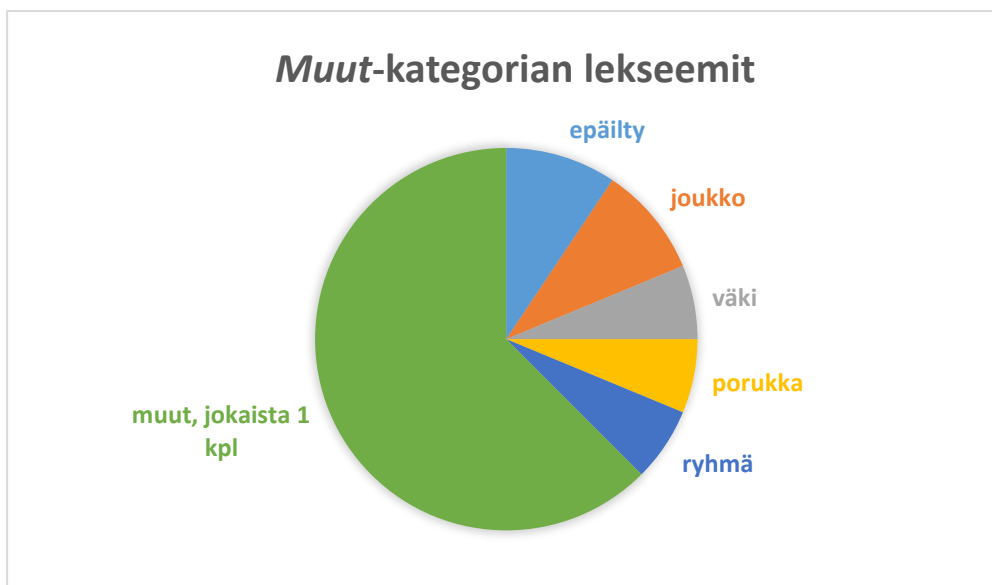
Vaikka kaikki vastaanottokeskuksissa asuvat henkilöt ovat lähtökohtaisesti turvapaikanhakijoita tai pakolaisia, puhutaan heistä esimerkeissä 100 ja 101 *asiakkaina* ja *asukkaina*. Samoin esimerkissä 102 kuvajournalisti Niklas Meltio menee kuvaamaan pahamaineisen Calais'n pakolaisleirin *asukkaita*. Jos jälleen vaihdamme sanat *asukas* ja *asiakas* esimerkiksi sanoiksi *pakolainen* tai *turvapaikanhakija*, huomaamme selvän eron niin merkityksissä kuin assosiaatiois-

samme. Vastaanottokeskuksessa oleva turvapaikanhakija on keskuksessa, koska hän hakee turvapaikkaa. Vastaanottokeskuksen asukas taas asuu keskuksessa. Vaikka tiedämme turvapaikanhakijan asuvan vastaanottokeskuksessa ja vastaanottokeskuksen asukkaan olevan turvapaikanhakija, ei ole täysin merkityksetöntä, kummalla tavalla hänet ensimmäiseksi assosioimme, varsinkaan, jos teemme sen tiedostamatta.

3.2.12 Muut

Kategoriaan *Muut* kuuluvat kaikki aineiston lekseemit, jotka eivät istu muihin asettamiini kategorioihin. Kategoria muodostaa 2,9 % (32 kpl) osuuden aineistosta.

Kaksi kategorian lekseemiä, *epäilty* ja *joukko* esiintyvät aineistossa kolmasti (9,7 % kategoriasta), kolme lekseemiä kahdesti ja loput vain kerran. Kategorian kaikki lekseemit ovat siis yksittäistapauksia ja siksikin osaltaan vaikeita ryhmiin sijoitettavia. Kuten diagrammista 12 huomaamme, useammin kuin kerran kategoriassa esiintyvät lekseemit eivät yhdessäkään muodosta edes lähelle puolta kategoriasta.

Diagrammi 12: Muut-kategorian lekseemit. Yhteensä 32 esiintymää.

Muut-kategorian lekseemit ovat keskenään hyvin erilaisia. Joitain muutaman lekseemin ryhmiä on kuitenkin tässäkin kategoriassa huomattavissa. Lekseemit *joukko*, *väki*, *porukka* ja *ryhmä* ovat kaikki useamman ihmisen joukkoa tarkoittavia sanoja (kts. esimerkit 103–107).

Suuri joukko myös yrittää Turkin kautta kohti Eurooppaa. esimerkki 103/HS15

Väkeä on kummassakin melkein 400 ja paikkoja 200:lle. esimerkki 104/HS15

”Porukkaa alkoi vain lappaa”, Kulmuni sanoo. esimerkki 105/HS16

Miehet muodostivat pienempiä ryhmiä ja ahdistelivat paikalla olleita naisia. esimerkki 106/HS16

Utsjoki voisi olla hyvä paikka pienelle ryhmälle kotoutua, koska meillä on kokemusta elämästä erilaisten ihmisten kanssa. esimerkki 107/LK15

Moni näistä joukkosanoista esiintyivät Kölnin ahdistelutapauksen kontekstissa (esimerkki 105), mutta yhteyksiä oli muitakin. Yleensä joukkosanoilla viitattiin nimenomaan suuriin joukkoihin, ihmismassoihin, mutta joskus myös pienempiin ihmisryhmiin kuten esimerkissä 105.

Toinen pieni ryhmä *Muut*-kategorian sisällä oli ammattinimikkeet. Ammattinimikkeitä, mukaan lukien opiskelija, mainittiin yhteensä seitsemän. Jokainen ammattinimike esiintyi aineistossa kuitenkin vain kerran ja kaikki paitsi *opiskelija* luetteloissa kahden virkkeen sisällä:

Kun Suomeen tulee pakolaisia, ei tajuta, että siellä on joukossa lääkäreitä, laborantteja ja opettajia. esimerkki 108/LK16

[?]Näemme täällä viimeisillään raskaana olevia naisia, vanhuksia, vammaisia, insinöörejä, politiikan tutkijoita, maanviljelijöitä", Lorenzo luutteli. esimerkki 109/HS15

[?]Minulla on opiskelijavisiitti Venäjälle, olen toisen vuosikurssin opiskelija.[?] esimerkki 110/LK16

Esimerkeissä 108 ja 109 virkkeiden tarkoitus on herättää lukija ajattelemaan, että kaikki pakolaiset eivät ole varattomia ja kouluttamattomia, vaan moni heistä on aikoinaan ollut omassa kotimaassaan aivan samanlaisessa asemassa kuin tavallinen suomalainen ihminen. Kotimaan turvallisuustilanteen muututtua turvattomuus koskettaa kuitenkin niin huonompi- kuin parempiosaisia. Virkkeissä pakolaiset osoitetaan eksplisiittisesti osaksi *meidän* joukkoa.

Pakolaisten uskontoon *Muut*-kategoriassa viitattiin ainoastaan kaksi kertaa ja silloinkin saman virkkeen sisällä:

HS:n saamien tietojen mukaan Kirkkonummen asukkaiden uudenvuodensuunnitelmien selvittelyä hankaloittavat sunni- ja shiiamuslimien keskinäiset ristiriidat. esimerkki 111/HS16

Lekseemi *tummaihoinen* esiintyi aineistossa vain kerran (esimerkki 112). Esiintymisympäristö on haastatellun sitaatti:

"Kerran näin, kun tummaihoisia meni kirkon luokse hautausmaalle.[?] esimerkki 112/HS15

Kun tarkastelee aineiston lekseemejä ilman kontekstia, ehkä erikoisimmalta kuulostavat variantit *yhteiskunnallinen haaste* (esimerkki 113) ja *kulttuuri* (esimerkki 114).

Stubbin mukaan turvapaikanhakijat ovat suuri yhteiskunnallinen haaste, jossa ei ole sijaa vastakkainasettelulle. esimerkki 113/HS15

[”]Kulttuurit kohtaavat, ja lapset oppivat niistä”, sanoo Riku Lekman. esimerkki 114/HS15

Esimerkissä 113 referoidaan poliitikko Alexander Stubbin predikoineen turvapaikanhakijoita yhteiskunnalliseksi haasteeksi. Kontekstissaan lekseemi *yhteiskunnallinen haaste* ei siis enää kuulostakaan mitenkään kummalliselta tai kysymyksiä herättävältä. Virkkeessä poliitikon kerrotaan myöntäneen, että turvapaikanhakijoiden äkillinen nousu tuo järjestelmään käytännön haasteita. Tosin ihmisryhmän kuvaaminen haasteena herättää lukijassa negatiivisia assosiaatioita, vaikka sivulauseessa turvapaikanhakijoihin suhtaudutaankin empaattisesti toteamalla, ettei tilanteen pitäisi antaa herättää vastakkainasetteluja.

Esimerkissä 114 taas siteerataan suomalaista perheenisää, jolta haastattelussa kysytään suhtautumista asuinalueelle perustettuun vastaanottokeskukseen. Jälleen yksinään hieman kummalliselta kuulostanut lekseemi *kulttuuri* saa kontekstissaan luonnollisen merkityksen. ”*En keksi vastaanottokeskuksesta mitään negatiivista sanottavaa. Kulttuurit kohtaavat, ja lapset oppivat niistä*”, kuuluu koko Lekmanin sitaatti. Vaikka kulttuurilla monissa yhteyksissä ei viitata oikeastaan ihmisiin vaan esimerkiksi taiteisiin ja erilaisiin toiminnan muotoihin, viitataan *kulttuurilla* tässä yhteydessä tulkintani mukaan ihmisiin. Kun asuinalueelle on perustettu vastaanotto-keskus ja puhutaan kulttuurien kohtaamisesta, kohtaavat kuitenkin ensimmäisenä eri kulttuureja edustavat ihmiset, eivät taiteet ja tavat laittaa ruokaa.

3.2.13 Jaottelu yksilö- ja joukkosanoihin

Osa aineiston lekseemien esiintymistä on merkitty kuuluvaksi joko yksilö- tai joukkosanoihin. Joukkosanoiksi olen luokitellut kaikki lekseemit, joilla viitataan usean ihmisen muodostamaan, rajattuun joukkoon. Tällaisia sanoja ovat esim. *Perhe, joukko* ja *ihmistulva*. Yksilösanoja aineistossa ovat sanat, joilla viitataan yhteen henkilöön. Yksilösanojen merkkäamisessä on huomioitu konteksti. Siksipä yksilösanoja voivat olla vain sanat, jotka ovat aineistossa yksikössä. Kaikki aineiston esiintymät eivät siis ole saaneet luokitusta tässä suhteessa ollenkaan. Joskus sama sana on eri yhteyksissä saanut erilaisia luokituksia tai ei luokitusta ollenkaan. Joukkosanoiksi luokittelu johtuu tällöin jostain muusta virkkeen sanasta, joka antaa tarkastellulle sanalle joukon merkityksen.

Keskuksen ensimmäinen **bussilastillinen** turvapaikanhakijoita saapui tiistai-iltapäivänä. esimerkki 115/HS15

Viimeksi jouluna Tuvik näki vietnamilaisten **ryhmän** ylittävän rajan. esimerkki 116/HS15

Silloin Kölnin rautatieasemalle oli kerääntynyt tuhannen ulkomaalaisen miehen joukko. esimerkki 117/HS16

Esimerkeissä 115–117 alleviivatut sanat luokituvat joukkosanoiksi lihavoidun sanan vaikutuksesta. Jos lihavoitua sanaa ei virkkeessä olisi, eivät alleviivatut sanat sijoittuisi yksilösanoihin, koska ne ovat monikossa, mutta eivät myöskään joukkosanoihin, koska silloin ne eivät enää viittaisi rajattuun joukkoon ihmisiä. Virkkeessä ”*Keskuksen ensimmäiset turvapaikanhakijat saapuivat tiistai-iltapäivänä*” kuvataan kyllä useaa ihmistä kerralla, mutta heidän joukkoaan ei kuvata yhtenäisenä ryhmänä. Sana *bussilastillinen* siis tekee heistä yhtenäisen joukon.

Jos ihmisten jo sanatasolla kuvataan kuuluvan ryhmään tai joukkoon, luodaan kuva siitä, että heillä on jokin yhteinen intressi tai sopimus tehdä kuvattua asiaa nimenomaan joukkona eikä yksilöinä. Esimerkissä 115 ryhmän rajat ovat kuitenkin sosiaalisen lisäksi myös fyysiset. Bussin seinät rajaavat ryhmän tietylle alueelle. Jos esimerkki 115 kuuluisikin ”*Keskuksen ensimmäiset turvapaikanhakijat saapuivat tiistai-iltapäivänä bussilla*”, ei ryhmästä rakennettaisi niin selkeää kuvaa yhtenäisenä joukkoa. Turvapaikanhakijoita saattaisi tämänkin lauseen mukaan olla niin paljon, että heistä voisi ryhmän muodostaa, mutta lause ei kuvaa heidän jo olevan yksi yhtenäinen ryhmä.

Yksilösanoja koko aineistossa on yhteensä 198, joukkosanoja taas 43. Kirkas enemmistö, 61 kappaletta, yksilösanoista on henkilönnimiä (esimerkki 118). 51 kappaleella toisena tulee persoonapronomini *hän* (esimerkki 119). Tämä antaisi osviittaa siitä, että pakolaisista suurimmaksi osaksi uutisoidaan yksilöinä. Kolmantena ja neljäntenä yksilösanojen listalla kuitenkin tulevat *turvapaikanhakija* (esimerkki 120) kahdellatoista ja *mies* (esimerkki 121) kymmenellä esiintymällä. Nämä lekseemit eivät ole niin henkilökohtaisia kuin kaksi kärkipaikkaa pitävää.

Omar Hassanin matka pohjoiseen on ollut pitkä. esimerkki 118/HS15

Hän on ollut 40 päivää Saksassa odottamassa Irakin passia päästäkseen kohti pohjoista. esimerkki 119/HS16

Nainen ilmoittautui turvapaikanhakijaksi Kemissä. esimerkki 120/LK15

Matkan varrella mukaan tarttui somalialaistaustainen, aikoinaan pakolaisena Suomeen saapunut mies. esimerkki 121/LK16

Vaikka *turvapaikanhakija* on yksilösanoista kolmanneksi yleisin, pitää muistaa, että lekseemi esiintyy aineistossa huikeat 222 kertaa. 210 tapauksessa siis *turvapaikanhakija* ei esiinny aineistossa yksilösananana, vaan sillä viitataan useampaan ihmiseen kerrallaan kuten esimerkissä 122:

Poliisin varastoissa lojuu satoja polkupyöriä, joilla itärajan yli syksyllä tulleet turva-
paikanhakijat saattoivat saapua maahan säädösten mukaisesti. esimerkki 122/LK16

Samaten *mies*-lekseemeistä suurin osa esiintyy yhteyksissä, joissa viitataan useaan ihmiseen kerralla. *Miehen* kohdalla ero ei kuitenkaan ole yhtä suuri, koska *mies* esiintyy aineistossa yhteensä 47 kertaa.

3.3 Onko uutisoinnissa alueellista eroa?

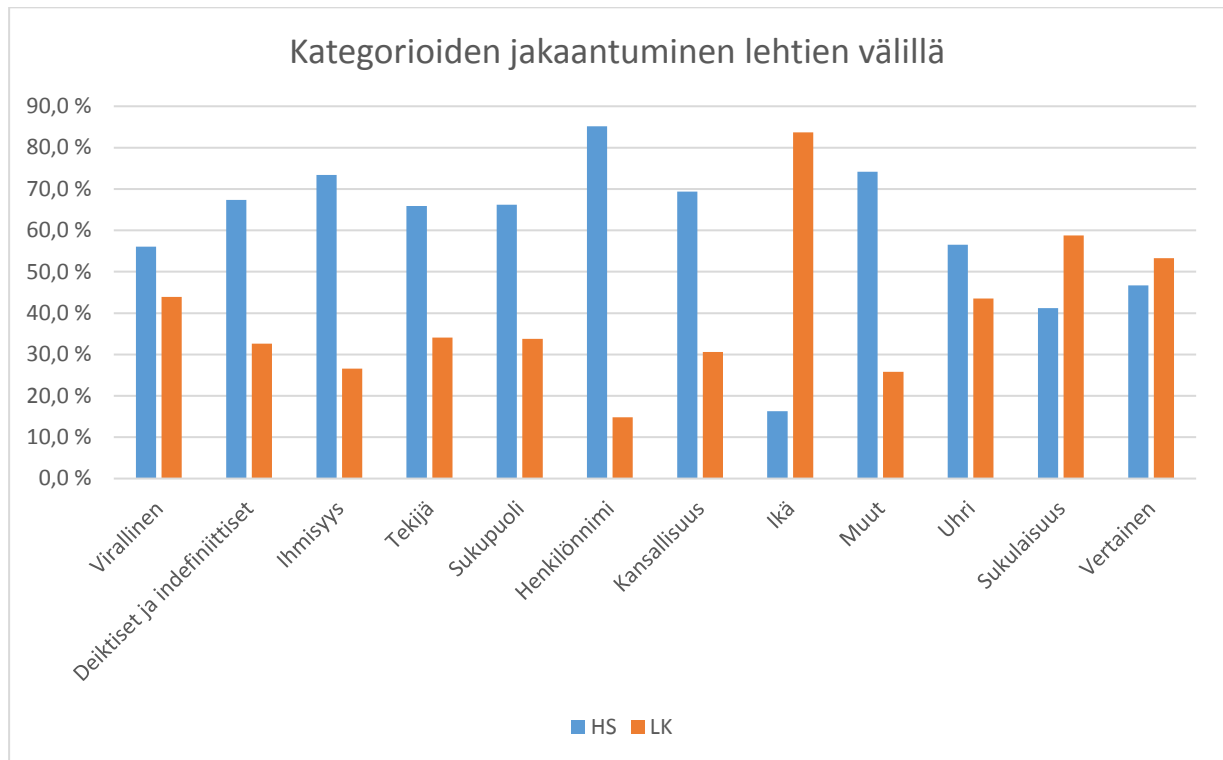
Viitataan Helsingin Sanomissa ja Lapin Kansassa sitten eri tavoin pakolaisiin, vai kulkevatko viittaukset linjassa keskenään? Vertailemalla sitä, mitkä ovat kummankin lehden yleisimpiä kategorioita, saamme helposti nopean yleissilmäyksen aiheesta.

Sijoitus yleisyyden mukaan	Helsingin Sanomat	kpl	Lapin Kansa	kpl
1.	Virallinen	213	Virallinen	167
2.	Deiktiset ja indefiniittiset	97	Deiktiset ja indefiniittiset	47
3.	Ihmisyys	91	Aktiivinen toimija	42
4.	Aktiivinen toimija	81	Ikä	36
5.	Henkilönnimi	52	Ihmisyys	33
6.	Sukupuoli	51	Sukupuoli	26
7.	Kansallisuus	34	Kansallisuus	15
8.	Muut	23	Uhri ja Sukulaisuus	10
9.	Uhri	13	Henkilönnimi	9
10.	Ikä, Sukulaisuus ja Vertainen	7	Vertainen ja Muut	8

Diagrammi 13: Kategorioiden sijoitus yleisyyden mukaan lehdittäin.

Huomaamme diagrammista 13 nopealla silmäyksellä, että kategoriat *Virallinen* ja *Deiktiset ja indefiniittiset* ovat kummassakin lehdessä yleisimmin käytössä olevat viittaukset. Samoin kategoriat *Sukupuoli*, *Kansallisuus* ja *Vertainen* ovat saaneet kummassakin lehdessä saman sijoituksen. Suurin osa muistakin kategorioista sijoittuu kummassakin lehdessä lähes yhtä korkealle. Kaksi poikkeustapausta on taulukossa kuitenkin huomattavissa: kategoriat *Ikä* ja *Henkilönnimi*. Lapin Kansassa *Ikä*-kategoria on neljänneksi yleisin, kun Helsingin Sanomissa se taas sijoittuu aivan hänille, kymmenenneksi. *Henkilönnimi*-kategorian kanssa on taas päinvastainen tilanne. Helsingin Sanomissa se pitää viidettä sijaa, kun taas Lapin Kansassa se on vasta yhdeksänneksi yleisin kategoria.

Huomattavaa on myös, että vaikka Lapin Kansassa on yhteensä huomattavasti vähemmän esiintymiä kuin Helsingin Sanomissa – erotus on 265 – on silti muutama kategoria, joissa enemmän esiintymiä on Lapin Kansassa. *Vertainen*-kategoriaa Lapin Kansa johtaa yhdellä, *Sukulaisuus*-kategoriaa kolmella ja *Ikä*-kategoriaa peräti 29 esiintymällä.

Diagrammi 14: Kategorioiden lekseemien esiintymien jakaantuminen lehtien välillä. Yhteensä 1 087 esiintymää.

Kun tarkastelemme kategorioitten yleisyyksiä prosentteissa diagrammista 14, huomaamme, että myös tällä vertailulla *Ikä*- ja *Henkilönnimi*-kategorioiden välillä on huomattava ero, 7,7 ja 5,5 prosenttiyksikköä. Myös *Ihmisuus*-kategorian ero on samaa suuruusluokkaa, 5,5 prosenttiyksikköä, vaikka tämä ei kategorian sijoituksissa eri lehdissä näkynytkään. Astetta suurempi ero lehtien välillä on yllättäen *Virallinen*-kategoriassa, joka pitää kummassakin lehdessä ykkössi-jaa. Lapin Kansan pakolaisviittauksista *Virallinen*-kategoriaan kuuluu 40,6 %, kun taas Helsingin Sanomien vain 31,5 %. Lapin Kansassa *Virallinen*-kategorian viittauksia käytetään siis huiumat 9,1 prosenttiyksikköä useammin.

Luvuista voi vetää muutamia suorja johtopäätöksiä. Vaikka *Virallinen*-kategoria on kummasakin lehdessä yleisin, käytetään kategorian viittauksia Lapin Kansassa vielä huomattavasti enemmän kuin verrokkilehdessä. *Ikä*-sanojen käyttö on Lapin Kansassa runsaampaa, kun taas *Henkilönnimi*-sanojen kanssa tilanne on päinvastainen, niitä käytetään Helsingin Sanomissa enemmän. Myös *Ihmisuus*-sanojen käyttö on Helsingin Sanomissa runsaampaa.

Voiko näistä eroista päätellä jotain? Kokonaismäärien ero selittynee osin lehtien paksuuden erolla. Lapin Kansan arkinumerot ovat noin neljänkymmenen sivun pituisia, kun taas Helsingin Sanomien arkinumerot yltyvät yli viiteenkymmeneen sivuun. Voisi olla esimerkiksi mielenkiintoista tutkia, onko Helsingin Sanomissa enemmän pakolaisten haastatteluja kuin Lapin Kansassa, vai mistä *Henkilönnimi*-kategorioiden erotus johtuu. Haastatteluissahan usein kerrotaan haastateltavan nimi, ja sitä toistellaan useaan otteeseen henkilöä siteeratessa ja referoissa. Entä voisiko Helsingin Sanomissa niissä yhteyksissä, joissa Lapin Kansa yleensä käyttää *Virallinen*-kategorian sanoja, olla tapana käyttää välillä *Ihmisyys*-kategorian sanoja? Lehdillä voi myös olla erilaisia ohjeistuksia, miten pakolaisista on hyvä kirjoittaa, ja eri toimittajat voivat käyttää joitain termejä toisia luontevammin. Entä *Ikä*-sanojen suuri ero lehtien välillä? Voisiko tämä selittyä sillä, että pakolaislapsiperheet ovat olleet Lapissa näkyvämmässä asemassa kuin Etelä-Suomessa? Ehkä lapsiperheet jäävät helpommin pikkukaupunkeihin asumaan, kun taas yksin maahan tulleet haluavat etelän suuriin kaupunkeihin, joissa tutustuu helpommin uusiin ihmisiin ja löytää vertaistukea.

3.4 Onko uutisointi muuttunut elokuun 2015 ja tammikuun 2016 välillä?

Selkein muutos uutisoinnissa pakolaisiin viittaavien sanojen osalta elokuun 2015 ja tammikuun 2016 välillä on odotetusti viittaavien sanojen kokonaismäärässä. Kesän aineistossa sanoja on 630, talven aineistossa enää 457. Tuntuu luonnolliselta, että uutisointi vähenee, kun asia ei enää ole niin uusi. Elokuussa 2015 oleskelulupaa tai kansainvälistä suojelua Suomessa haki noin 9 500, kun tammikuussa 2016 hakijoita oli enää noin 5 400 (*Maahanmuuttoviraston tilastot*).

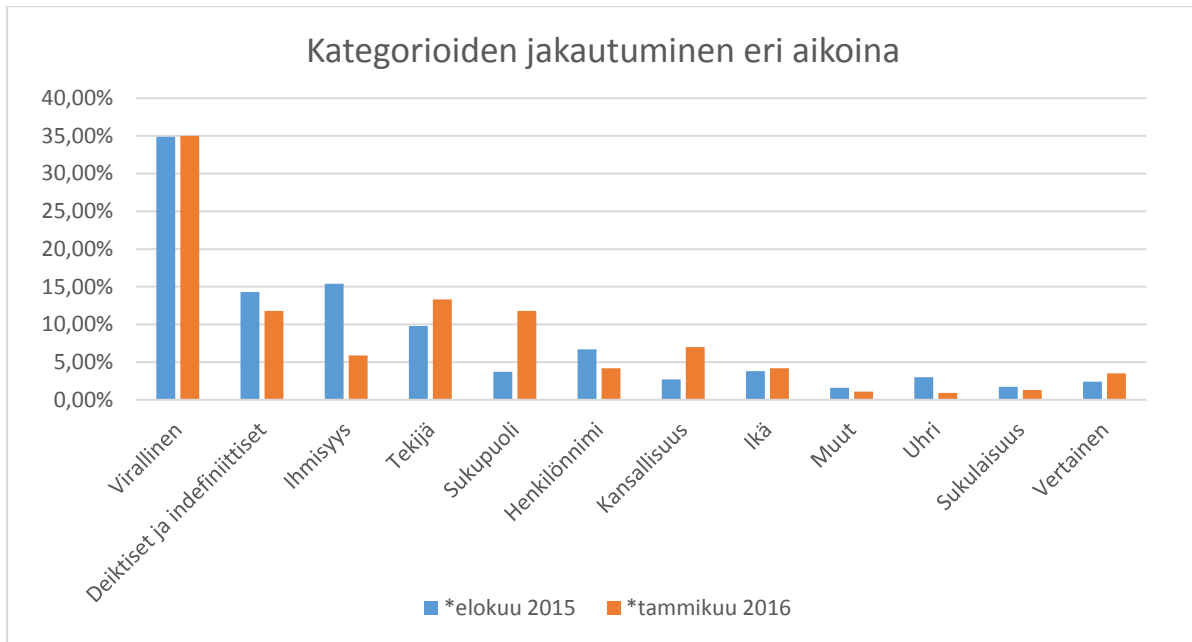
Nopeasti ajateltuna luulisi, että kaikkien kategorioiden sanojen käyttö olisi vähentynyt jokseenkin samassa suhteessa. Voiko kuitenkin olla, että asenteet pakolaisia kohtaan olisivat muuttuneet puolesta vuodessa uudenvuoden kohun saattamana negatiivisemmiksi? Vai olisivatko suomalaiset päinvastoin tottuneet ajatukseen nopeasti kasvavasta vähemmistöstä maassaan?

Sijoitus yleisyyden mukaan	elokuussa 2015	kpl	tammikuussa 2016	kpl
1.	Virallinen	220	Virallinen	160
2.	Ihmisyys	97	Aktiivinen toimija	61
3.	Deiktiset ja indefiniittiset	90	Deiktiset ja indefiniittiset ja Sukupuoli	54
4.	Aktiivinen toimija	62	Kansallisuus	32

5.	Henkilönnimi	42	Ihmisyys	27
6.	Ikä	24	Henkilönnimi ja Ikä	19
7.	Sukupuoli	23	Muut	16
8.	Uhri	19	Sukulaisuus	6
9.	Kansallisuus	17	Vertainen	5
10.	Muut	15	Uhri	4
11.	Sukulaisuus	11		
12.	Vertainen	10		

Diagrammi 15: Kategorioiden sijoitus yleisyyden mukaan aikavertailussa.

Jos tarkastelemme jälleen kategorioiden sijoituksia yleisyyden mukaan diagrammista 15, ja vertaamme elokuun 2015 ja tammikuun 2016 lukuja toisiinsa, huomaamme, että *Virallinen*-kategoria pitää ykkössijaa kumpanakin ajankohtana. Kategorian viitteiden kappalemäärä on laskenut 60:llä, mutta koska viitteiden kokonaismäärä on myös laskenut rajusti, on kategoria säilyttänyt asemansa yleisimpänä ryhmänä. Muita sijoituksensa pitäneitä kategorioita ovat *Deiktiset ja indefiniittiset* ja *Ikä*. Usealla kategorialla sijoituksen muutos on jälleen pieni, yksi tai kaksi sijaa, mutta kolmella kategorialla muutos on huomattavampi. *Ihmisyys*-kategorian sijoitus on laskenut kolmella, *Sukupuoli*-kategorian sijoitus noussut neljällä ja *Kansallisuus*-kategorian sijoitus noussut viidellä sijalla. Kappalemääriä tarkastellessamme huomaamme, että *Ihmisyys*-kategorian kappalemäärällinen muutos on kaikista suurin, 70. Vaikka *Henkilönnimi*-kategorian sijoitus on tippunut vain yhdellä ja *Uhri*-kategorian kahdella, on kappalemääräinen muutos samaa luokkaa *Kansallisuus*-kategorian kanssa. Sijoitukset eivät siis taaskaan kerro kaikkea.

Diagrammi 16: Kategorioiden lekseemien esiintymien jakaantuminen eri aikoina. Yhteensä 1 087 esiintymää.

Prosenttidiaagrammia 16 tarkastellessamme huomaamme, että myös suhteellisesti vertailtuna *Ihmisuus*-kategorian muutos on suurin, lähes kymmenen prosenttia. Reilun prosenttiyksikön perässä tulee *Sukupuoli*-kategoria 8,1 prosenttiyksikön nousulla. Kolmanneksi suurimman suhteellisen muutoksen *Kansallisuus*-kategorialla muutos jää enää päälle neljän prosenttiyksikön. *Virallinen*-kategorian ylivoimainen koko näkyy vertailtaessa suhteellisia ja absoluuttisia ajallisia muutoksia; kategorian absoluuttinen muutos on 60 esiintymää, toiseksi eniten, kun taas suhteellinen muutos on kaikista pienin, ainoastaan promillen.

Ihmisuus-kategorian lekseemien käyttö on siis laskenut huomattavasti kummallakin tavalla vertailtuna. Sukupuoleen ja kansallisuuteen viittaavien sanojen käyttö taas on noussut huomattavasti kummallakin mittarilla.

Koska *Virallinen*-kategorian sanojen käytön määrä ei ole suhteellisesti muuttunut juuri lainkaan ja kategoria pitää kummallakin ajanhetkellä selkeää ykkössijaa, voisi päätellä, että pääosin lehtien tietoinen pyrkimys on tapahtumista riippumatta säilyttää asiallisuutensa ja tekstityypille ominainen neutraali tyyliinsä. Virallisten lekseemien ulkopuolella muutoksia on kuitenkin verran tapahtunut.

Ihmisuus-kategorian sanojen käyttö on vähentynyt puolessa vuodessa noin kymmenellä prosenttiyksiköllä. Kategorian lekseemeissä on sekä merkitykseltään neutraaleja, lähes virallisen oloisia sanoja, että empatiaa herättäviä ilmauksia.

Sukupuoli-kategorian selvän kasvun voisi arvella liittyvän Kölnin ja Helsingin uudenvuoden tapahtumiin. Uutisten mukaan kaikki naisten seksuaalisista ahdisteluista epäillyt olivat miehiä. Tapahtumista uutisoitiin laajasti, ja tekijöiden sukupuoli mainittiin lähes poikkeuksetta. Tapahtumien voisi siis katsoa vaikuttaneen pakolaisista käytettyihin viittauksiin, ei tosin asenteiden vaan asiasisältöjen muutosten vuoksi.

Sekä *Kansallisuus*- että *Aktiivinen toimija* -kategorian leksiemien käyttö lisääntyi puolessa vuodessa parilla kolmella prosenttiyksiköllä. Pakolaisten aktiivisena tekijänä esittäminen siis kasvoi hiukan. Samoin yksilöitiin tarkemmin, mistä maista pakolaiset ovat.

Uhri-kategoria pieneni 2,1 prosenttiyksiköllä eli viidellätoista kappaleella. Hätäisesti voisi tehdä johtopäätöksen, ettei uudenvuoden tapahtumien vuoksi pakolaisia enää nähdä uhreina vaan uhkina. Todellisuudessa kuitenkin tällaisia yhtäläisyyksiä ei voi vielä vetää suuruusluokaltaan näin pienillä muutoksilla.

4 Lopuksi

Tämän tutkimuksen tarkoituksena oli kartoittaa, kuinka pakolaisiin viitataan sanomalehtiutisoinnissa. Tutkimusaineistona käytin Helsingin Sanomien ja Lapin Kansan painettuja lehtiä elokuun 2015 viimeiseltä ja tammikuun 2016 ensimmäiseltä kokonaiselta viikolta. Juuri nämä päivälehdet valikoin tutkimusaineistoksi niiden alueellisuuden vuoksi. Helsingin Sanomat on suosittu päivälehti pääkaupunkiseudulla ja muualla Etelä-Suomessa, kun taas Lapin Kansaa tilataan nimensä mukaisesti paljon Lapissa. Uskoin, että lehtien välillä voisi näkyä jonkinlainen asenne- tai näkökulmaero pakolaisuutisoinnissa, sillä suurin osa pakolaisista saapui Suomen rajan yli nimenomaan Pohjois-Suomen rajanylityspaikoilla. Ajallisessa vertailussa uskoin näkyvän eroja suurelta osin Kölnin uudenvuoden vaikutuksesta. Tuolloin suuret joukot ulkomaalaistaustaisia miehiä piirittivät paikallisia naisia kaupungin keskustassa. Illan tapahtumista tehtiin yli 500 rikosilmoitusta, joista noin 40 koski seksuaalista häirintää.

Etsin aineistona olevista lehdistä kaikki pakolaisia tai pakolaisina olleita koskevat uutiset ja keräsin niistä jokaisen lekseemin, joka viittasi pakolaiseen. Esiintymiä kertyi yhteensä 1 087 kappaletta, 146 eri lekseemiä, jos erisnimiä ja eri kansallisuussanoja ei eritellä eri lekseemeikseen. Nämä lekseemit jaottelin niiden semanttisten merkityskenttien perusteella kahteentoista kategoriaan: *Virallinen termi*, *Deiktiset ja indefiniittiset*, *Ihmisyys*, *Aktiivinen toimija*, *Sukupuoli*, *Henkilönimi*, *Kansallisuus*, *Ikä*, *Uhri*, *Sukulaisuus*, *Vertainen* ja *Muut*. Hajonta aineiston lekseemien taajuudessa oli suuri. Joitain lekseemejä käytettiin usein, mutta usea lekseemi esiintyi aineistossa vain kerran.

Tutkimuskysymyksiä oli kolme. Ensimmäinen kysymys oli, millaisilla sanoilla pakolaisiin viitataan. Tulosten mukaan yleisintä on, että pakolaisiin viitataan virallisilla termeillä kuten *pakolainen*, *maahanmuuttaja* tai *turvapaikanhakija*. Myös kaksi seuraavaksi yleisintä kategoriaa, *Deiktiset ja indefiniittiset* sekä *Ihmisyys*, sisältävät verrattain neutraaleja ilmauksia. Pakolaisiin viitataan myös sanoilla, jotka korostavat heidän aktiivista rooliaan. Aineiston lekseemeissä viitataan myös pakolaisten sukupuoleen, kansallisuuteen, ikään tai sukulaisuussuhteeseen. Yksi suuri kategoria on *Henkilönimi*. Empaattisimpia viittauksia löytyy tutkimuksen pienistä kategorioista *Uhri* ja *Vertainen*. *Uhri*-kategorian lekseemit korostavat pakolaisten asemaa uhreina. *Vertainen*-kategorian lekseemit taas esittävät pakolaiset yksinä meistä, samanlaisina asukkaina ja asiakkaina kuin kantasuomalaiset. *Muut*-kategoria sisältää sekalaisia lekseemejä, jotka eivät muihin kategorioihin istuneet. Jokainen näistä lekseemeistä esiintyy aineistossa maksimissaan kolme kertaa.

Toinen tutkimuskysymys oli, onko pääkaupunkiseudun ja Lapin alueen pakolaisuutisoinnissa eroa. Tätä pyrin selvittämään vertailemalla Lapissa suosittua päivälehteä Lapin Kansaa ja pääkaupunkiseudulla suosittua päivälehteä Helsingin Sanomia. Eri kategorioiden esiintymien määriä lehdissä vertailemalla löytyi muutamia selviä eroja lehtien välillä. Vaikka *Virallinen*-kategoria on kummassakin lehdessä yleisin, käytetään kategorian viittauksia Lapin Kansassa vielä huomattavasti enemmän kuin Helsingin Sanomissa. *Ikä*-sanojen käyttö on Lapin Kansassa runsaampaa, kun taas *Henkilönnimi*-sanojen kanssa tilanne on päinvastainen, niitä käytetään Helsingin Sanomissa enemmän. Myös *Ihmisyys*-sanojen käyttö oli Helsingin Sanomissa runsaampaa. Suoria korrelaatioita ei luvuista voi olettaa, mutta ne toki herättävät ajatuksia mahdollisista syistä eroihin. Vaikuttaa siltä, että pääkaupunkiseudun uutisoinnissa suositaan Lappia empaattisempaa ja ihmisläheisempää kielenkäyttöä. Henkilönnimien käytön eroista voisi olettaa Helsingin Sanomissa olevan enemmän henkilöjuttuja ja haastatteluja pakolaisista. Lapin Kansa taas pitää verrokkiaan neutraalimpaa linjaa ja ehkä keskittyy enemmän faktatietoihin ja maahantulijoiden määriin, joita usein ilmaistaan *Virallinen*-kategorian lekseemien kanssa. Koska suurin osa *Ikä*-kategorian lekseemeistä viittaa lapsiin, on Lapin Kansassa luultavasti Helsingin Sanomia enemmän uutisia liittyen lapsiin ja lapsiperheisiin. Voisiko olla, että lapsiperheet ovat olleet Pohjois-Suomessa näkyvämmässä asemassa kuin etelässä? Vaikka Helsingin Sanomissa oli tarkasteluajavälillä peräti 265 esiintymää enemmän kuin Lapin Kansassa, on hyvä huomioda, ettei se välttämättä kerro siitä, miten paljon pakolaiskriisi näkyy tavalliselle kansalaiselle, vaan siitä, kuinka suuren mediahuomion aihe on saanut. Lehtien sivumäärässä on myös huomattava ero, joka voi selittää asiaa.

Kolmas tutkimuskysymys oli, onko pakolaisuutisointi muuttunut elokuun 2015 ja tammikuun 2016 välillä. Suurimpia muutoksia kategorioiden välillä tapahtui kategorioissa *Ihmisyys*, *Sukupuoli* ja *Kansallisuus*. *Ihmisyys*-kategorian lekseemien käyttö laski, kun taas *Sukulaisuus*- ja *Kansallisuus*-kategorioiden lekseemien käyttö kasvoi. Sukupuoleen ja kansallisuuteen viittavien sanojen käyttö taas on noussut huomattavasti kummallakin mittarilla. Koska muutokset ajallisessa vertailussa ovat huomattavasti pienempiä kuin lehtiä vertaillessa, on ehkä muutosten sijaan mielenkiintoisempaa tarkastella, mikä ei muuttunut: *Virallinen*-kategorian sanojen käytön määrä ei suhteellisesti muuttunut juuri lainkaan ja kategoria piti sekä elokuussa 2015 että tammikuussa 2016 selkeää ykkössijaa. Tästä voisi päätellä, että lehtien tietoinen pyrkimys on radikaaleistakin tapahtumista riippumatta säilyttää asiallisuutensa ja tekstityypille ominainen neutraali tyylinä.

Holistisesti lehtien uutisoinnista voisi sanoa, että Suomessa pakolaisuutisointi on pääasiassa siis asiallista ja neutraalia. Elokuun uutisissa oli havaittavissa pientä hakemista ja hämmennystä. Kirjoittajat eivät ehkä vielä olleet aivan varmoja, millaisilla sanoilla pakolaisiin ja muihin ulkomailta tuleviin ihmisiin kannattaisi viitata. Virallisia termejä myös käytettiin osin väärin, koska niiden merkityksiä ei vielä tiedetty. Poliitikoilta kuultiin korrektiuden ylittäviä lausuntoja, mutta toisaalta nämä johtivat kannanottoihin siitä, millaista kieltä on oikein ja sopivaa käyttää. Ajan kuluessa pakolaiskeskusteluun uutisoinnissa totuttiin kuitenkin siinä määrin, etteivät sanavalinnat enää loppuvuodesta herättäneet suurta ihmetyksen aihetta.

Kaiken kaikkiaan tilanne suomalaisessa uutisoinnissa on suhteellisen hyvä. Tulokseni siis myötäilevät Heikki Luostarisen (2007: 16–17, 34) tutkimustuloksia, jotka hän saavutti haastattelututkimuksellaan. Luostarinen totesi, että tilanne median pakolaisuutisoinnin suhteen on hyvä. Media kantaa vastuunsa aiempia vuosikymmeniä paremmin ja on valveutunutta. Esimerkiksi 1990-luvun pakolaiskriisin aikaan Suomessakin esiintyi jonkin verran sensaatiohakuista, populistista mediareaktiota. Luostarinen arvelee nuoren toimittajapolvenkin tuoneen jotakin uutta ajatteluun. Muun muassa Iso-Britanniassa mediaa moititaan Luostarisen mukaan pakolaisuutisoinnista paljon enemmän. Tosin tilanne on voinut kymmenessä vuodessa, jotka ovat Luostarisen tutkimuksen ja omani välissä, muuttua paljonkin. On myös hyvä muistaa, että Suomessa maahanmuuttokehityksen pyörä ei ole vielä pyörähtänyt niin paljoa kuin Isossa-Britanniassa. Siellä on aiemmin oltu todella vastaanottavaisia maahanmuuton suhteen ja ajateltu, että monikulttuurisuus on rikkaus. Nyt muun muassa Brexitin myötä alkaa vaikuttaa siltä, että asenteet ovat muuttumassa tai jo muuttuneet. Suomen maahanmuutto ei ole vielä suhteellisestikaan mitattuna sellaisella tasolla kuin Britannian.

Tutkimustulokset herättävät pohtimaan sanavalintojen merkitystä niin uutisissa kuin muissakin teksteissä. Vaikka sanat olisivat keskenään synonyymisia, voivat ne tuoda tekstiin erilaisia sävyjä ja ilmentää jotain kirjoittajan asenteista ja mielikuvista. Ei vain kirjoittajan, vaan myös valveutuneen lukijan olisi hyvä olla tietoinen, millainen vaivihkainen voima sanavalintoihin kätkeytyy.

Vaikka tutkimus tarjosi joitain vastauksia, herätti se itsessäni vielä enemmän kysymyksiä. Näistä kysymyksistä voisikin löytää aihetta jatkotutkimuksiin. Tutkimusaineistossa naisiin viitataan lähes aina osana joukkoa. Naisjoukot esitetään joko osana luetteloa tai sanaparia *naiset* ja *lapset* tai verrattuna. Enemmän naissanoja sisältävästä aineistosta voisi olla mielenkiintoista

tutkia niiden käyttöyhteyttä. Myös naisjoukkojen esittämisen vertaaminen miesjoukkojen esittämisen vertaamiseen olisi mielenkiintoista. Miesjoukot aineistossani esiintyvät aina negatiivisissa yhteyksissä. Ovat miesjoukot poikkeuksetta uhan tuntua herättäviä? Jäin myös miettimään *Henkilönnimi*-lekseemien suurta eroa lehtien välillä. Voisi olla mielenkiintoista tutkia, korreloiko henkilönnimien määrä haastattelujen määrän kanssa sanomalehtiteksteissä. Tällaisesta tutkimuksesta voisi olla hyötyä myöhemmälle tutkimukselle.

Tutkimusprosessi oli haastava mutta mielenkiintoinen. Aineiston läpi käyminen oli aikaa vievää, ja aluksi tein hieman turhaa työtä, kun aioin ottaa tutkimusaineiston neljän viikon lehdistä kahden sijaan. Pian kuitenkin huomasin pakolaisuutisoinnin olleen niin runsasta, että neljän viikon lehdistä kertyvä aineisto aiheuttaisi liiallisen suuren työmäärän pro gradu -tutkielmaan. Opin tutkimusprosessin aikana paljon niin kvantitatiivisesta kuin kvalitatiivisestakin analyysistä. Erityisen tyytyväinen olen, että onnistuin heti aluksi valitsemaan aiheen, joka jaksoi kiinnostaa koko tutkimuksen teon ajan. Tästäkin huolimatta kirjoitusprosessi tosin venyi aiottua pidemmäksi. Jos nyt tekisin tutkimuksen uudestaan, osaisin varmasti olla systemaattisempi kuin ensimmäisellä kerralla.

Lähdeluettelo

Aineistolähteet

Helsingin Sanomat 24.–30.8.2015 ja 4.–10.1.2016.

Lapin Kansa 24.–30.8.2015 ja 4.–10.1.2016.

Painettu lähdekirjallisuus

BROWN, GILLIAN & YULE, GEORGE 1983: *Discourse analysis*. Cambridge University Press.

HERLIN, ILONA & VISAPÄÄ LAURA 2011: Mitä on empatia ja mikä sen suhde kieleen? – Ilona Herlin, Emmi Laukkanen, Maria Mäkinen, Jutta Salminen & Laura Visapää (toim.), *Kieli ja empatia* 2011 s. 7–28. Helsinki: Unigrafia.

HÄKKINEN, SARI 2011: Miksi meno ei maistunut? Empatia urheilujournalismissa. – Ilona Herlin, Emmi Laukkanen, Maria Mäkinen, Jutta Salminen & Laura Visapää (toim.), *Kieli ja empatia* 2011 s. 29–44. Helsinki: Unigrafia.

JAWORSKI, ADAM & COUPLAND, NIKOLAS 2006: Introduction. Perspectives on discourse analysis. – Jaworski, Adam & Coupland, Nikolas (toim.), *The discourse reader*. Lontoo: Routledge.

KALLIOKOSKI, JYRKI 1991: Empathy as motivation for style shifting in narrative. – Jef Verschueren (toim.), *Levels of linguistic adaptation. Selected papers of the International Pragmatics Conference. Vol. II*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

——— 1996: Kieli, tunteet ja ideologia uutistekstissä – Näkymiä tekstilajin historiaan ja nykyisyyteen. – Jyrki Kalliokoski (toim.), *Teksti ja ideologia. Kieli ja valta julkisessa kielenkäytössä*. Helsinki: Helsingin yliopisto.

KANGASNIEMI, HEIKKI 1997: *Sana, merkitys, maailma. Katsaus leksikaalisen semantiikan perusteisiin*. Helsinki: Oy Finn Lectura Ab.

KARLSSON, FRED 1998: *Yleinen kielitiede*. Helsinki: Yliopistopaino.

KOSKI, MAUNO 1983: Oliotarkoitteisten substantiivien semantiikkaa. – Auli Hakulinen & Pentti Leino (toim.), *Nykysuomen rakenne ja kehitys* s. 149–171. Pieksämäki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

KUIRI, KAIJA 2012: *Johdatus semantiikkaan*. Helsinki: Finn Lectura.

KULMALA, ANNA-KAISA 2004: *Perheenmännästä naisasianaiseen. Kotilieden naisen nimeäminen ja sen muutos vuosina 1955 ja 1975*. Pro gradu -tutkielma. Kieli- ja käännöstieteiden laitos. Tampereen yliopisto.

LAINNE, VILLE 2013: *syrjäytyminen-lekseemin diskursiivisesti rakentuneet merkitykset Helsingin Sanomissa*. Pro gradu -tutkielma. Kieli-, käännös- ja kirjallisuustieteiden yksikkö. Tampereen yliopisto.

LARJAVAARA, MATTI 2007: *Pragmasemantiikka*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

LUOSTARINEN, HEIKKI 1992: Vanhan vainoojan poika – Jukka Sihvola (toim.), *Toimittaja ja pakolaiskysymykset. Journalismikriittisiä kannanottoja pakolaisasioiden käsittelystä suomalaisissa tiedotusvälineissä* (s. 1-39). Tampereen yliopisto, täydennyskoulutuskeskus.

LYNN, NICK & LEA, SUSAN 2003: *A phantom menace and the new apartheid: the social construction of asylum-seekers in the United Kingdom*. *Discourse & Society* 14(4): 425–452.

MUSTONEN, KAISA & HELMINEN, KRISTIINA 2003: *Yhteiskunnassa vallitsevien ideologioiden näkyminen Aamulehden hiihtäjännimityksissä*. Pro gradu -tutkielma. Tiedotusopin laitos. Tampereen yliopisto.

NURMI, TIMO 2004: *Gummeruksen suuri suomen kielen sanakirja*. Jyväskylä: Gummerus Kustannus Oy.

PAASONEN, SUSANNA 2010: Sukupuoli ja representaatio – Saresma, Tuija, Rossi, Leena-Maija & Juvonen, Tuula (toim.), *Käsikirja sukupuoleen* (s. 39–49). Tampere: Vastapaino.

PALLASKALLIO, RITVA 2003: *Uutisaika. Finiittiverbin aikamuodoista katastrofiuutisissa 1892–1994*. *Virittäjä* 1/2003, s. 27–45.

PIETILÄ, JYRKI 2012: *Lehdistön tutkimus*. – Heikkinen, Vesa, Voutilainen, Eero, Lauerma, Petri, Tiitilä, Ulla ja Lounela, Mikko (toim.), *Genre-analyysi – tekstilajitutkimuksen käsikirja*. Tallinna: Gaudeamus Oy.

PÄLLI, PEKKA 2003: *Ihmisyhmä diskurssissa ja diskurssina*. Väitöskirja. Tampereen yliopistopaino Oy Juvenes Print.

SOLIN, ANNA 2001: *Tracing texts. Intertextuality in environmental discourse*. Helsingin yliopisto.

SOMARI, MARJO 2012: *Somalien representointi Helsingin Sanomien uutisoinnissa – 1990-luvun somalishokista 2010-luvun integraatioon*. Pro gradu -tutkielma. Valtiotieteellinen tiedekunta. Helsingin yliopisto.

TAYLOR, JOHN 2009: *Linguistic Categorization*. New York: Oxford University Press.

VADÉN, SARI 2000: *Sanavalinnat Suomen Luonto -lehdessä. Sanaston semanttista analyysia*. Pro gradu -tutkielma. Suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos. Tampereen yliopisto.

VERHO, SATU 2006: *Yleisurheilijan nimeäminen ja luonnehtiminen lehtiteksteissä*. Pro gradu -tutkielma. Kieli- ja käännöstieteiden laitos. Tampereen yliopisto.

Verkkolähteet

Asylum in the EU Member States. Record number of over 1.2 million first time asylum seekers registered in 2015. Syrians, Afghans and Iraqis: top citizenships, Eurostat newsrelease. <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/7203832/3-04032016-AP-EN.pdf/> (viitattu 11.1.2017).

BUCHANAN, SARA & GRILLO, BETHAN 2003: *What's the story? Reporting on asylum in British media*. <http://www.fmreview.org/sites/fmr/files/FMRdownloads/en/FMRpdfs/FMR19/FMR1919.pdf> (viitattu 28.9.2017).

Ensimmäinen oikeudenkäynti Kölnin uudenvuoden ahdisteluista – syytettynä algerialaismies, Ylen verkkouutissivusto. <http://yle.fi/uutiset/3-8863134> (viitattu 5.1.2017).

Euroopan halki ei tule nyt juurikaan turvapaikanhakijoita Suomeen, Ylen verkkouutissivusto. <https://yle.fi/uutiset/3-8652115> (viitattu 21.9.2017).

Kölnin uudenvuoden tapahtumista jo yli 500 rikosilmoitusta, MTV:n verkkouutissivusto. <http://www.mtv.fi/uutiset/ulkomaat/artikkeli/kolnin-uudenvuoden-tapahtumista-jo-yli-500-rikosilmoitusta/5682530> (viitattu 5.1.2017).

Maahanmuuttoviraston sanasto, Maahanmuuttoviraston verkkosivusto. <http://www.migri.fi/medialle/sanasto> (viitattu 22.8.2017).

Maahanmuuttoviraston tilastot, Maahanmuuttoviraston verkkosivusto. <http://tilastot.migri.fi/#applications?start=552&end=552> (viitattu 23.8.2017).

Media Audit Finlandin LT-levikki-tilasto 2014, Media Audit Finlandin verkkosivusto. <http://mediaauditfinland.fi/wp-content/uploads/2015/09/LTtilasto2014.pdf> (viitattu 15.1.2016).

Migrant crisis: Migration to Europe explained in seven charts, BBC:n verkkouutissivusto. <http://www.bbc.com/news/world-europe-34131911> (viitattu 11.1.2017).

Over 1 million arrivals in Europe by sea: UNHCR, Business Standardin verkkouutissivusto. http://www.business-standard.com/article/pti-stories/over-1-million-arrivals-in-europe-by-sea-unhcr-115123000668_1.html (viitattu 11.1.2017).

Pakolaisaalto on vasta alkusoittoa tulevasta, Ylen verkkouutissivusto. <https://yle.fi/uutiset/3-8300076> (viitattu 23.8.2017).

Refugees 2001–2017, UNHCR:n verkkosivusto. <http://www.unhcr.org/refugees.html> (viitattu 27.10.2016).

Saksan poliisi: Ulkomaalaistaustaiset ryhmät ahdistelivat naisia uudenvuodenyönä, Ylen verkkouutissivusto. <http://yle.fi/uutiset/3-8571950> (viitattu 5.1.2017).

The sea route to Europe: The Mediterranean passage in the age of refugees, UNHCR:n raportti. <http://www.unhcr.org/5592bd059.html%20-%202014> (viitattu 11.1.2017).

Uutinen, Jyväskylän yliopiston kielikeskuksen Kielikompassi-sivusto. https://kielikompassi.jyu.fi/opetus/kirjoitus/kirjoituskurssi/tied_uutinen.shtml (viitattu 25.9.2017).

Vuosi, jona pakolaiskriisi yllätti Euroopan, Ylen verkkouutissivusto. <http://yle.fi/uutiset/3-8357318> (viitattu 12.1.2017).

Liite

Aineiston kaikki lekseemit

kategoria/lekseemi	määrä/kpl
Virallinen	380
turvapaikanhakija	222
pakolainen	85
siirtolainen	47
maahanmuuttaja	11
pakolaisvirta	3
elintasopakolainen	3
evakko	2
sotapakolainen	1
KANSALAISPakolainen	1
kiintiöpakolainen	1
turvapaikanhakijavirta	1
maahanmuuttajavirta	1
siirtolaisvirta	1
pakolaistulva	1
Deiktiset ja indefiniittiset	144
he	71
hän	51
moni	4
minä	4
ne	3
jokainen	2
joku	2
me	1
muu	1
kuka	1
itse	1
nämä	1
sinä	1
kukaan	1
Ihmisyys	124
ihminen	102
henkilö	13
henki	2
yksilö	2
ihmismäärä	2
ihmisvirta	1
ihmistulva	1
ihmisvyöry	1

Aktiivinen toimija	122
hakija	29
tulija	23
tekijä	12
maahantulija	7
tuleva	5
elintasosurffari	4
hakenut	3
rajanylittäjä	3
jäävä	2
saapunut	2
pyrkivä	2
hakeva	2
tullut	2
matkalainen	2
matkustaja	2
saapuva	2
kulkija	1
yrittävä	1
pakeneva	1
ahdistelija	1
päässyt	1
saapuja	1
suunnannut	1
muslimitulija	1
tulokas	1
kävellyt	1
ylittänyt	1
syyllistynyt	1
ylittäjä	1
hakijatulva	1
pyrkijä	1
häiritsijä	1
majoittuja	1
kuljettaja	1
maahanpyrkijä	1
salamatkustaja	1
Sukupuoli	77
mies	47
nainen	8
KANSALAISMIES	6
miesjoukko	4
siirtolaismies	2
poika	2
nuorimies	2
iPhone-mies	2

miesmassa	1
KANSALAINainen	1
maahanmuuttajamies	1
miesryhmä	1
Henkilönnimi	61
NIMI	61
Kansallisuus	49
KANSALAINEN	39
ulkomaalainen	8
eri kansalaisuuden edustaja	1
ulkomaalaistaustainen	1
Ikä	43
lapsi	17
alaikäinen	7
koululainen	4
aikuinen	3
pakolaislapsi	2
nuori	2
KANSALAINslapsi	1
vanhus	1
teinipoika	1
esikoululainen	1
yläkoululainen	1
pakolaisnuori	1
alakoululainen	1
taapero	1
Muut	32
epäilty	3
joukko	3
väki	2
porukka	2
ryhmä	2
vastaanotettu	1
toisilleen tuntematon	1
kielteisen oleskelulupapäätöksen saanut	1
maanviljelijä	1
turvapaikan saanut	1
onnekas	1
yhteiskunnallinen haaste	1
opettaja	1
sunnimuslimi	1
opiskelija	1
tummaihoinen	1
politiikan tutkija	1
vammainen	1
insinööri	1

laborantti	1
kulttuuri	1
saava	1
shiiamuslimi	1
lääkäri	1
siviili	1
Uhri	23
sotaa pakeneva	5
uhri	5
ruumis	4
hädässä oleva	3
turvaa hakeva	2
vanki	1
kuollut	1
kuolonuhri	1
hädänalainen	1
Sukulaisuus	17
perhe	7
lapsi	3
poika	2
lapsiperhe	2
tytär	1
vanhempi	1
perheenisä	1
Vertainen	15
asiakas	9
asukas	6
yhteensä	1087